
**AHMED MİDHAT, MİZANCI MURAD VE FATMA
ALİYE’NİN ROMANLARI BAĞLAMINDA TANZİMAT
ROMANINDA İDEAL AYDIN TİPİ¹**

*THE IDEAL INTELLECTUAL CHARACTER IN THE NOVEL OF TANZİMAT
IN THE CONTEXT OF NOVELS BY AHMED MIDHAT, MİZANCI MURAD
AND FATMA ALİYE*

Nihal ÖZTÜRK*

Özet

Tanzimat’la beraber edebiyatımıza ilk defa giren roman, topluma yön vermek isteyen müellifler için uygun bir mecra olarak değerlendirilmiştir. Batılılaşma yolunda giden Tanzimat romancısı, idealindeki yeni modern toplumu romanlarının kurgu dünyasında anlatırken bunu oluşturduğu ideal tipler üzerinden gerçekleştirir. Topluma mesaj vermek ve yönlendirmek amacıyla Tanzimat romancısının en çok yöneldiği ideal tiplerin başında ideal aydın tipi gelir.

Ahmed Midhat, Mizancı Murad ve Fatma Aliye’nin romanları, ideal aydın tiplerinin nitelik ve nicelik bakımından en karakteristik örneklerini ihtiva etmektedir. Bu ve benzeri romancıların kurguladıkları ideal aydın tipi birçok bakımdan Batılı olmasına rağmen kendi değerlerine sahip çıkan özelliklere sahiptir. İdeal bir aile müessesesi için ideal aydın kadın ve erkeğin evlendirilmesi, idealize edilen gençlerin eğitimlerine ihtimam gösterilmesi, kadının eğitimi ve sosyal hayatta yer alması için uygun örneklerin verilmesi gibi pek çok olumlu davranış ve tutum bu romancıların kurguladıkları ideal aydın tipinin ortak özellikleri arasındadır.

Anahtar Kelimeler: Tanzimat Edebiyatı, roman, İdeal aydın tipi, Ahmed Midhat, Mizancı Murad, Fatma Aliye.

Abstract

The novel, which entered our literature for the first time with the Tanzimat, has been evaluated as a suitable mean for the authors who want to direct the

¹ Bu çalışma, “Nihal Öztürk; *Tanzimat Romanında İdealize Tipler ve Ortak Özellikleri, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, (Dan. Doç. Dr. Tarık Özcan), 2008, Elazığ.*” adlı çalışmadan üretilmiştir.

* Öğrt. MEB, nihalar@hotmai.com.

society. The Tanzimat novelists, who are on the path of westernization, realize this through the ideal character they create while telling the new modern society in their ideal in the fictional world of their novels. In order to give a message to the society and direct it, the ideal intellectual character comes first among the ideal characters that the Tanzimat novelists tend the most.

The novels by Ahmed Midhat, Mizancı Murad and Fatma Aliye involve the most characteristic examples of the ideal intellectual character in terms of quality and quantity. Although the ideal intellectual character that these and similar novelists fictionalize is Western in many respects, it has features that protect its own values. Many positive behaviours and attitudes such as marrying ideal intellectual women and men for an ideal family establishment, paying attention to the education of idealized young people, giving appropriate examples for women's education and their taking part in social life are among the common characteristics of the ideal intellectual character that these novelists have fictionalized.

Keywords:Tanzimat Literature, Novel, Ideal Intellectual Character, Ahmed Midhat, Mizancı Murad, Fatma Aliye.

Giriş

Çağdaş toplumların edebiyatlarında modernleşme ve millîleşme arayışları çoğunlukla edebî eserlerde işlenen yeni insan tipleri üzerinden gerçekleştirilmiştir. Edebî eserlerde tasarlanan yeni insan tipleri zamanla gerçek hayatta da yerini almıştır. Unutulmamalıdır ki, bir toplumun önüne model olarak çıkarılan kahramanlar sadece birer birey değil, mensup oldukları toplumu zamanla temsil eden figürler hâline gelirler. Modern dünyanın yeniden inşâsına hizmet eden sanatçılar, yeni dünyayı şekillendirecek kahramanlarını önce eserlerinde anlatıp daha sonra itibârî dünyada çizdikleri bu kahramanları, gerçek dünyada yetiştirmeye çalışırlar. En nihayetinde de yeniliği oluşturdukları bu kahramanlara anlattırırlar (Şengül, 2006:134).

Daha modern bir dünyanın kurulması için yazarların rolü, neredeyse bütün dünya milletlerinin edebî ürünlerinde bir şekilde yer bulmuştur. Napolyon'un silah gücüyle fethetmek istediği dünyayı ancak sanatın gücüyle fethedeceğine inanan Balzac, Napolyon'un bir resminin altına "Onun kılıçla sona erdiremediği şeyleri, ben kalemle tamamlayacağım." diye yazar (Zweig, 1995:13). Balzac gibi Victor Hugo ve Dickens'ın kahramanları da belirli bir gaye uğruna çalışırlar, hedeflerine ulaşmak için çaba gösterirler, etrafındakilere örnek olurlar. Osmanlı döneminde edebiyatın modernleşmeye veya yeniliğe katkısı, yani ideal toplumun edebî eserler vasıtasıyla oluşturulmaya çalışılması, Avrupa'ya tahsil için giden gençlerle başlamıştır. Bu gençler gittikleri ülkelerde edebiyat çevrelerine girmiş, farklı edebî türleri tanımış ve ülkeye döndüklerinde öğrendiklerini diğerleriyle paylaşmışlardır. Maliye tahsili için Fransa'ya gitmiş olan Şinasi de yurda dönüşünde

Fransız şairlerinin şiirlerinden örnekler içeren Tercüme-i Manzûme (1859) adlı bir risale yayımlamıştır. Bu nedendir ki edebiyat tarihçileri Türk Edebiyatında Batılılaşma tarihini Şinasi ile başlatırlar. Şinasi'nin Batılılaşma konusundaki görüşü; Şark'ın akl-ı pirânesi ile Garb'ın bıkır-ı fikrini tezvîc etmek (Aktaran: Parla, 2014: 16-17) doğrultusundadır. Bu fikrinin gereği olarak söz konusu eserlerini kaleme almıştır. Şinasi ile başlayan bu edebî yenileşme faaliyetleri, dönemin diğer münevverlerince de benimsenmiş ve sentez fikrini ihtivâ eden bir anlayışla eserlerini kaleme almalarını sağlamıştır. Şinasi ve daha pek çok akranının, Batılılaşma veya modernleşmedeki çabalarının temel gayelerinin ideal aydın tipleri aracılığıyla yeni bir nesile yeni fikirleri aşılama olduğunu söylemek mümkündür.

Türk edebiyatının, Tanzimat Edebiyatı olarak adlandırılan dönemde tanıştığı yeni türlerden biri olan roman, yazarlarımız tarafından topluma yön vermek maksadıyla değerlendirilmiştir. Kimi romancılar, romanlarında toplum bünyesinde gördükleri kimi ahlâkî bozuklukları gidermek, okuyucuya örnek alınacak değerlerle donanmış model kişilikler, toplum ve devleti her anlamda daha ileri noktalara taşıma hedef ve heyecanlarıyla dolu idealist tipler sunmak için bir araç olarak görmüşlerdir. Dolayısıyla bu tür metinlerde estetik anlamda roman tekniği geri plana itilmiş; düşünce, değer ve ders iletisi öne çıkarılmıştır (Çetin, 2002:42).

Tanzimat Dönemi romanlarında yazarlar en çok toplumda ve sosyal hayatta aksayan yönleri işlemeyi tercih etmişlerdir. Bunun en önemli sebeplerinden biri de Hugo ve romantizm etkisidir. Romantizm akımı, Tanzimat edebiyatına yön veren en önemli etkenlerin başında gelir. Tanzimat yazarlarınca bu akıma duyulan ilgi, romantik yazarların büyük bir istekle okunmasına, yapıtlarının çevrilmesine, onlardan çeşitli biçimlerde etkilenilmesine zemin hazırlar. Özellikle Victor Hugo'nun temsil ettiği toplumcu romantizm anlayışı bu dönem yazarlarının ilgisini çekmiştir. 1830'lu yıllardan itibaren yeşermeye başlayan toplumcu ve insancıl romantik anlayış Hugo ile daha da anlam kazanır. Hem oyun hem de romanlarında toplum dışına itilmişleri, kimsesizleri ele alarak romantizme sosyal bir misyon verir. Tanzimatçıların ve Namık Kemal'in en hayran olduğu yönü bu olmuştur Hugo romantizminin (Aydın, 2004:19).

Namık Kemal, Ahmed Midhat, Mizancı Murad ve dönemin diğer romancıları yeni bir insan tipini arzulamışlardır. Bu tip, bu dünyayla, somut olanla uğraşacak, ahiretle tüm ilgisi düşünce temelinde kalacak, böylece Tanzimat öncesinin öne çıkarılan tiplerinden farklı olarak

yaşamını günün realitesi doğrultusunda düzenleyecektir. İşte bu dünya görüşüne sahip “yeni insan” tipiyle Batı’da karşılaşmıştır. Kendine güvenen, bu dünya için çalışmaya önem veren, akıl ve mantığıyla hareket eden bu yeni insan tipini topluma örnek gösteren bir roman anlayışının ön plana çıktığı bu dönemde en çok işlenen konular; alafrangalık, yanlış Batılılaşma, Doğu-Batı sentezi kişiler, ev kadınlarının aşkları, kıskançlık, umutsuz aşklar, evlilik, mirasyedilik, eğitimsizlik, kadınların eğitim ve iş sorunları, çocuk eğitimi, İslâm birliği, Osmanlı’nın ve İslâm’ın Batıya karşı savunulması vb. olarak belirlenebilir.

Tanzimat Dönemi romanlarındaki ideal aydın tipi üzerine yoğunlaşan bu çalışmada, Ahmed Midhat, Mizancı Murad ve Fatma Aliye’nin romanları, dönem romanlarının niteliklerini genel hatlarıyla temsil ettiğinden özellikle seçilerek incelenmiş ve bu romanlarda müelliflerin kurguladıkları roman karakterlerinden ideal aydın tipine uyanlar üzerinde durulmuştur. Ayrıca çalışmada idealize edilmiş aydın tipleri erkek ve kadın şeklinde iki ayrı tasnife tâbi tutulmuştur.

Tanzimat Romanında İdeal Aydın Tipi

Tanzimat, Osmanlı’nın çöküşünü engellemek isteyen Türk aydınının ve bürokrasisinin yenileşme ve düzenleme hareketini resmileştiren önemli bir dönemeçtir. Tanzimat edebiyatı ise bu dönemdeki Batılılaşma hareketlerinin edebî sahadaki tezahürüdür. Tanzimat Dönemi’nde Türk edebiyatına öncelikle gazete, roman, modern hikâye, tiyatro gibi yeni türler girer. Bu yeni türler sayesinde, klasik Türk edebiyatındaki bireysel konuların yerini büyük ölçüde sosyal konular alır. Zira dönem aydınları, ülkeyi içinde bulunduğu durumdan kurtarmak için çaba göstermektedir. Bu sebeple geniş kitlelere ulaşmayı sağlayan gazete, roman gibi türlerde yoğunlaşırlar. Özellikle roman, eğlendirerek öğretmek ilkesine hizmet ettiğinden önce çeviri, sonra da telif olarak Türk edebiyatında etkin bir yer edinir. Dönem romanlarındaki konular işlenirken yazarların başlıca kullandığı yöntem, pozitif ve negatif örnekleri bir arada gösterip kötüyü yererken iyi örneğin üstünlüklerini göz önüne sermektir. Bu sebeple ideal özelliklere sahip birçok tip oluşturan dönemin roman müellifleri, Kaplan’ın “yeni aydın tipi” adını verdiği Doğulu ve Batılı özellikleri bir arada toplayan insan tipini sık sık işlerler (Kaplan, 1997-a: 254). Dönemin roman müellifleri halkı eğitmek için kendilerince ideal olarak çizdikleri tipleri romanlarında anlatmışlardır. Bunun en bariz tezahürü de Tanzimat romanlarında bu devrin ideal insanını temsil eden aydın tipinin sıkça öne çıkması ve işlenmesi olmuştur. Topluma yüksek idealler, örnek şahsiyet tipler gösterilmiş ve Batı’ya yönelişin bu sancılı

dönemlerinde gençlik; iyiye, güzele, doğruya ve mertliğe yönlendirilmiştir.

Tanzimat Dönemi'nin özlenen insanı olan “aydın tipi” bu dönemde eser veren hemen hemen bütün romancılar tarafından ele alınan bir tiptir. Dönemin en çok eser veren ismi, Ahmed Midhat, neredeyse bütün romanlarında aydın tipine yer vermiştir. Onun dışındaki romancılar da yazmış oldukları romanlarda yine aydın tipini ön plana çıkarmayı halkı yönlendirmek adına önemsemişlerdir.

1. Ahmed Midhat'ın Romanlarında İdeal Aydın Tipi

Ahmed Midhat, kaleme aldığı kırkı aşkın romanıyla Türk edebiyatının en önemli isimleri arasında gösterilmektedir. Uyguladığı roman teknikleri bakımından zaman zaman eleştirilerin hedefi olsa da Ahmed Midhat, hedef kitlesi olarak gördüğü halkın kültür seviyesini yükseltmek ve halka okuma alışkanlığı kazandırmak amacıyla yoğun bir faaliyet içerisinde olmuş, Türk romanının oluşumuna ciddi katkılar sunmuştur. Namık Kemal'e kıyasla Ahmed Midhat Efendi, estetik bütünlüğe aldırmamış, dolayısıyla roman sanatını yeterince ciddiyetle uygulamamış bir romancı olarak değerlendirilegeldiyse de bana göre, tam da yapıtlarının bu dil ve söylem çeşitliliği yüzünden ayrıca anlatıya kendi kattığı yenilikler yüzünden Türk Edebiyatında romanın kurucusu sayılmalıdır (Uç, 2002:33).

Yanlış Batılılaşmayı yeren romanlar kaleme alan Ahmed Midhat, bütün romanlarında Batılı eğitimle geleneksel eğitimi birlikte almış, iki kültürü de özümsemiş ideal tipleri işlemiştir. Bu tipler kimi zaman karşılıklarına çıkarılan hasım gücü temsil eden dejenere Türk tiplerle, kimi zaman da özellikle konusu Avrupa'da geçen romanlarında gerçekten Batılı olup da ahlâken bozulmuş tiplerle karşılaştırılarak ve üstünlükleri ortaya konularak işlenmişlerdir. Ahmed Midhat'ın oluşturduğu kahramanların, geleneksel terbiye ile yetişmiş oldukları ve ailenin sorumluluğunu omuzladıkları için tökezlemeden hayatta başarılı olmuş aydın tiplerden seçilmesi dikkat çekicidir.

Tanzimat romanlarındaki ideal tipler, Osmanlının ve Doğu ahlâkının hem temsilcisi, hem de savunucusudurlar. Dış görünüşleri, hâl ve hareketleri ve nezaketlerinin yanında, bilgi birikimleri ve kültürel donanımlarıyla bir Batılı gibi algılanırlar; ancak cesaret, güzel ahlâk ve ölçülü hareketleriyle Batılı insan formundan ayrışır ve bu form karşısında üstün bir konuma yerleşirler. Bilhassa “kadın varlığı” karşısındaki davranışları daima nezaketle örülüdür ve edeple süslüdür. Bu sebeple, bu üstün meziyetler sayesinde Batılı kadınları kendilerine âşık ederler. Ancak söz konusu karakterler, hiçbir şekilde bu durumdan

faydalanmaya çalışmazlar. Böylece bu tavırlarıyla, Batılı genç kızların gözünde daha da büyür, ululaşırlar. İdealize edilmiş kadınlar ise, bedenlerini ve kişiliklerini iffet duygusu etrafında sıkıca kenetlemiş bir şekilde karşımıza çıkarlar. Evlilik öncesi aşk ilişkisi yaşayanına rastlanmaz. Ahmed Midhat'ın eserlerinde görülen Hristiyan aydın kadınları da genelleme yapılmamakla beraber, iffetlerine düşkünlükleriyle kendi toplumlarındaki genel kadın algısından ayrılırlar. Zaten yazarın gönlü de ideal tavırlar sergileyen bir karakterin Hristiyan olarak kalmasına el vermediğinden olacak ki eserin akışı içerisinde bunların dinî ve kültürel mensubiyetlerine müdahale eder. Bu ideal kadınların ya sonradan Müslüman bir babanın kızı oldukları anlaşılır ve İslâmiyet'i kabul ederler ya da Müslüman bir gence âşık olup evlendikten sonra Müslüman olurlar. Bu duruma bakarak, yazarın bu tarzının toplumun hâkim paradigmasıyla zıtlasmama çabasının bir ürünü olduğunu savunmak yanlış olmayacaktır.

1.1. Ahmed Midhat'ın Romanlarında Erkek Aydın Tipi

1.1.1. Râkım Efendi (Felâtun Bey'le Râkım Efendi)

Tanzimat romanında aydın tipinin ilk örneği Ahmed Midhat Efendi'nin Felâtun Bey'le Râkım Efendi adlı romanındaki Râkım tiplemesidir. Bu romanda okuyucu, alafranga züppe tip Felâtun Bey'le Batı ilmine vâkıf, kendini yetiştirmiş, ancak geleneksel Doğu kültürüne de sırt çevirmemiş Râkım Efendi'yi tanır. Râkım Efendi, Ahmed Midhat'ın daha sonraki romanlarında da göreceğimiz Doğu ahlâk ve geleneğinde yetişmiş, Batı kültürüne sahip, ideal erkek karakterlerinin öncüsü konumundaki bir prototiptir.

Râkım Efendi ve Felâtun Bey'in hem düşünceleri, hem de eylemleri roman boyunca çatışma hâindedir. Felâtun Bey, çoğu zaman kendisini gülünç duruma düşürür. Râkım'ı küçük düşürmeye çalışırken hep kendi cehaletini açığa vurur; böylece Râkım Efendi'nin üstünlüğünü daha da belirginleştirmiş olur. “Ahmed Midhat Batılılaşmayı yanlış anlayan Felâtun Bey'in karşısında Batıyı daha doğru anlayan Râkım Efendi'yi koyarak, kendisi için az çok ideal sayabileceğimiz bir Osmanlı efendisi çizer... (Moran, 2000:39).”

Bu iki tipin Tanzimat'tan sonra Türkiye'nin içine girdiği medeniyet değişimiyle çok sıkı ilişkisi vardır. Felâtun Bey Batı'yı sathî şekilde taklit eden insanların örneğidir. Râkım ise Ahmed Midhat'ın bizzat kendisi olmaya çalıştığı “Yeni Türk tipi”dir. Yetişme tarzından da anlaşılacağı üzere Râkım, eski Türk cemiyetinin hâkim tipleri olan gazi, mistik ve rahatına düşkün kalem efendisi tipine benzemez. Râkım, Mithat Efendi'nin gençliğinde aralarına karıştığı ve daha sonra ayrıldığı

bir Jön Türk de değildir. O çalışmayı, para kazanmayı ve dünyada mesut olmayı gaye edinen Avrupalı burjuva tipini hatırlatır. Böyle olmakla beraber, Râkım Efendi tam bir Osmanlıdır. Ağırbaşlı, görgülü, efendi, şahsiyetini muhafaza eden, Avrupalıların bile kendisine karşı saygı duydukları bir Osmanlı (Kaplan, 1997-a:101).

Râkım Efendi, babadan kalma küçük evinde, yazarın tabiriyle kümesinde, dadısı Fedai Kalfa ile beraber yaşamaktadır. Bir yaşındayken babası ölen Râkım'ı annesi ve dadısı büyük maddi imkânsızlıklar içerisinde yetiştirmişlerdir. Râkım'ı yetiştiren vakar sahibi bu iki insan, Râkım'ın terbiyesinin ve güzel ahlâkının da esas kaynağı olarak verilmiştir.

Önce taş mektebe, ardından Valide Rüştiye Mektebi'ne giden Râkım, on altı yaşında okulu bitirip kendisini Hariciye Kalemî'ne kabul ettirir. Gece gündüz çalışarak kendisini en iyi şekilde yetiştirmek için çabalayan Râkım'ın bu arada annesi ölür. Bütün sorumluluğu üstüne alan dadısı Fedai Kalfa, “genç çocuktur, parasız kalmasın.” diyerek ona harçlık verse de Râkım'ın o paraya ihtiyacı yoktur. Zira onun bir günü romanda şöyle tarif edilir:

Sabahleyin Süleymaniye'ye medreseye gidip saat dörtte oradan çıktuktan sonra Kaleme, ba'de Kalemde aldığı Fransızca dersini takviye ile beraber bu esnada bir kat daha ileriye gitmek için Galata'da bir hekime giderek akşam saat birde hanesine gelen ve ba'de ta'am Kazancılar mahallesinden Beyoğlu'na çıkıp yine Hariciye Kalemî'nde refiki bulunan bir Ermeniye Türkçe okutmak ve bu hizmete mukabil onun birçok Fransızca kitaplarını karıştırmak ile geçinen bir çocuğa paranın ne lüzumu kalır? (Ahmed Midhat, 2004-b:36).

Râkım, tatil günlerini bile bir Ermeni dostunun kütüphanesinde geçirir. Dört yıl süreyle eğitimine bu şekilde devam eden Râkım Efendi, gayretleri sayesinde Arapçadan sarf, nahiv, risale-i erbaâ ve şerhleri, mantık, hadis, tefsir, fıkıh ...; Farsçadan Gülistan, Baharistan, Bostan, Pend-i Attar, Hafız ve Saib'i okur. Bunlar klasik Doğu tahsili çerçevesindedir. Bu arada Batı ilimlerine de vâkif olur. Fransızcası mükemmeldir. Galata'daki doktor dostundan hikmet-i tabiiye, kimya, teşrih, menâfi'ü'l-âzâ, Ermeni dostunun kitaplığından da coğrafya, tarih ve hukuk öğrenir. Okuduğu Fransızca edebî eserin haddi hesabı yoktur.

Râkım'ın bu çalışmaları, sonunda meyvesini verir. İlk kazancı Fransızca bir kitabın tercümesinden aldığı yirmi altındır. Râkım, kendisini mutluluktan ağlatan bu kazancını tümüyle dadısının önüne koyarak yüce gönüllülüğünü de ortaya koymuş olur. Râkım'ın ilk kazancının kaleme olması da manidardır. Zira Tanzimat'a gelinceye

kadar ideal insan tipi olan alp ve gazi tiplerinin kılıcı vardır. Kendilerini ve değerlerini kılıçla savunurlar. Aydın tipinin ise elinde kılıç değil, kalem vardır. “Kılıç” ve “kalem” fenomenleri, Kaplan’a göre, Şinasi’nin ilk aydın tip sayılan Mustafa Reşit Paşa’yı överken kullandığı ve ısrarla tekrar ettiği iki kavramdır (Kaplan, 1997-a:114). Tanzimat romancılarının oluşturduğu aydın tiplerinin çoğu da aynı zamanda yazar çizer takımındandır. Mesleği yazarlıkla ilgili olmayanların bile yazma konusunda çok yetenekli oldukları gözlemlenir.

Râkım’ın bu ilk kazancının ardından devamı da gelir. Gazetelere yazılar yazarak, kitap çevirileri yaparak, edindiği ecnebi dostlarının işlerine yardımcı olarak kazancını sürdürür. Birkaç yıl süreyle bu şekilde çalışan Râkım Efendi, ayda otuz altına kadar kazanmaya başlar. Günün yedi saatini uyku, yemek ve dinlenmeye ayırırken geri kalan on yedi saati sürekli çalışarak geçirir. Aydın tipinin ortak özelliklerinden biri olarak belirttiğimiz çalışmaya verilen önemi, Râkım’ın bir gün boyunca çalışmaya ayırdığı zaman ortaya koymaktadır. Râkım, çok çalışmasının sonucunda elde ettiği kazancıyla evini en iyi şekilde dayayıp döşediği gibi, çok iyi bir kütüphane de kurar. Ayrıca, dadısına yardımcı olsun diye satın aldığı Canan isimindeki cariyeye de çok iyi davranır. Dadı da o da Canan’a evin kızımıymış gibi muamele ederler. Zaten Tanzimat romanlarında esirlere iyi davranan tipler idealize edilirken onlara kötü davranan tipler de sürekli yerilir ve hasım güç olarak gösterilir.

Râkım’ın öğretmenlik yönü de bulunmaktadır. İngiliz Ziklas ailesinin kızlarına Türkçe dersler vermektedir. Kendine has bir öğretim metodu kullanır. Hatırlanmalıdır ki, Ahmed Midhat da gerçekte Türkçe öğretim metotları geliştirmiş bir “hâce-i evvel”dir.

Ders verdiği Can ve Margret, Râkım’a âşık olurlar. Hatta Can, bu aşktan verem olup yatağa düşer. Mister Ziklas, kızını ve servetinin yarısını Râkım’a teklif etse de Râkım için böyle bir teklif adeta hakarettir. Râkım’ın bu tavrı onun, romanın başından beri anlatılan güzel ahlâkının, tok gözlüğünün ve mertliğinin bir göstergesidir. Ancak bütün bu iyi özelliklerinin yanında sonuçta Râkım da bir insandır ve melek değildir. Arada bir rakı için Râkım, piyano hocası Yozefino ile gizli bir ilişki içindedir. Ahmed Midhat bu durumu şu şekilde savunur:

Evet efendim! Biz burada bir meleğin ahvâlini tasvir etmiyoruz dedik. Namusunun muhafazasını bilir, insan gibi yaşar. Gerçekten alafranga ve ale’l-husus zamanımızda yaşayan bir genç adamın hakikat-i ahvâlini tasvir ediyoruz. O akşam Râkım’ın bulunduğu mevkide

bulunup da perhizkârlık edebilecek bize bir delikanlı daha gösterebilirseniz, bu hikâyeye onu derc ederiz. Saman altından su yürütmek ve karda gezip de izini belli etmemek Râkım kadar aklı başında delikanlıların kârı olup bu hâllerin aksi bir hâl ararsanız onun misâlini dahi Felâtun Bey'de bulacaksınız (Ahmed Midhat, 2004-b:59).

Her ne kadar yazar Râkım'ı bu ilişkide savunsa da Yozefino ve Râkım ilişkisi, kendine hâkim olamamaktan kaynaklı bir gecelik bir ilişki değildir. Beyoğlu'na her gidişinde -ki haftada en az bir kere- Yozefino'yu ziyaret eden Râkım, onunla birlikte olur. Bu arada Canan'a karşı aşk hisleri beslemeye başlayan Râkım, Canan'la birbirlerine aşklarını itiraf ettikleri gece Canan'a el sürmez. Zira, Yozefino ve Canan ilişkilerini bir arada sürdürmeyi uygun görmez. Tanpınar'a göre Râkım Efendi, "Kitaba uydurulmuş ahlâk"tır. (Tanpınar, 2000:143) Ahmed Midhat'ın kendisinden izler taşıyan Râkım'ı bütünüyle mükemmel olarak çizmemesinin sebebi, ilk gençlik yıllarında eğlenceye ve kadınlara düşkünlük göstermesiyle ilgili olabilir. Belki de bu yüzden Râkım da, Râkım'dan sonra gelen ideal erkek kahramanlar da hep insanî zaafı ile çizilirler. Ancak bu konuda o kadar ustadırlar ki "karda gezip izlerini belli etmezler." Aslında yazara göre olması gereken de budur. Eserlerinden edindiğimiz izlenimler doğrultusunda diyebiliriz ki, Ahmed Midhat'a göre bir erkeğin metresinin olması çok doğaldır bazı durumlarda görmezden gelenebilir belki ama bunu belli etmemesi, bununla övünmemesi daha ahlâkî olanıdır.

Romanın sonunda Canan'la evlenip nur topu gibi bir evlat sahibi olan Râkım'ın mutlu sonu, diğer Ahmed Midhat romanlarında da aynıyla görülür. Râkım çok çalışmasının ve iyi ahlâkının karşılığında maddi refaha ve aile saadetine ulaşırken roman boyunca onun karşısında yer alan Felâtun Bey, hem maddi hem manevi açıdan bitmiş tükenmiş bir hâlde bilinmez bir hayata doğru yola çıkar.

Sonuç olarak denebilir ki, yazarın o kadar hayranlıkla tasvir ettiği ve yüceltiği Râkım Efendi, birçok bakımdan Ahmed Midhat'ın kendisine benzer. O da Ahmed Midhat Efendi gibi çalışarak alnının teriyle para kazanmış, başarı ve saadete kavuşmuştur. Romanda anlatılan çevre İngiliz ailesi, Jozefino, hatta Felâtun Bey'in benzerlerinin bile Mithat Efendi'nin yakından tanıdığı insanlar olması muhtemeldir. Her hâlde romanın ana fikrini teşkil eden ve çalışma ile başarı ve saadete ulaşması fikri, Mithat Efendi'nin kendi hayat tecrübesinin bir neticesidir (Kaplan, 1997-b:94).

1.1.2. Resmî Efendi (*Karnaval*)

Ahmed Midhat, Karnaval romanında Râkım ve Felâtun tiplerine

bir daha hayat verir. Karnaval'ın Felâton'u Zekai Bey, Râkım'ı ise Resmî Efendi'dir. Bu romanında da kişilerini oluştururken “bey” ve “efendi” sözcüklerinin çağrışımsal değerlerinden yararlanmışır. Zira o dönemde “bey” sözcüğü Batılılaşmış, alafranga kişilere hitapta kullanılırken, “efendi” sözcüğü ise halktan olan, Doğulu, bilgin ve ahlâklı kişiler için sarf edilirdi.

Resmî Efendi de Râkım gibi babasız büyür. Babası öldüğünde ağabeyi bütün mallarını eğlence meclislerinde yiyip bitirmiş, sonunda da içkinin tesiriyle delirerek ölmüştür. Annesi de ellerinde kalan tek mal varlıkları olan konaklarını satarak konağın parasını elli keseye koymuş, o sıralar on iki on üç yaşlarında olan Resmî, para kazanmaya başlayınca kadar her ay bu parayla geçinmeyi planlamıştır.

Resmî, annesinin ümitlerini boşa çıkarmaz. Fakirlik içinde büyüye de cahil kalmamış, tahsilde yaşlılarını geçtiği gibi, sokakta duyarak Rumcayı, komşusu olan bir tıp öğrencisinden de Fransızcayı öğrenmiştir. Duyduğu bir şeyi bir daha asla unutmaz. Bu sayede yabancı bir dili öğrenmek başkalarının iki yılını alırken Resmî için bu süre dört aydır. Ayrıca çok hünerlidir. Kuş kafesleri yaparak başladığı marangozluğu oymalı çekmeceler yaparak ilerletmiş, bunun yanında saatçiliği de öğrenmiştir. Bu sayede kendi masrafını çıkardığı gibi ailesine de katkı sağlar. Ancak Resmî'nin annesi, Râkım'ın annesi gibi oğlunun artık kendine yetmeye başladığı bir dönemde ölür. Resmî, süt annesi ve evlerindeki Cariye Hasna ile yaşamaya başlar. Düzenli eğitim fırsatı bulamadığı için bir zanaatkâr olan Resmî, hayatını bu yolla kazanır. Ama o da hem Râkım, hem de diğer aydın tipler gibi ilim konusunda yaşlılarının ve döneminin çok üzerindedir. Şahsi çabası ve özel merakı sayesinde okuyup birçok konuda bilgi sahibi olur. Edebiyat konusunda da büyük bir dehâ olarak tanıtılan Resmî Efendi için Orhan Okay'ın tespiti, Tanzimat aydınlarının yöneldiği adresi, örnek aldıkları kişiyi göstermesi bakımından da önemlidir. Örf ve geleneklerde Doğulu, kültürde Batılı bir tip olan Resmî Efendi'nin belki Victor Hugo gibi bir edebiyat dehası olamayışı, yazara göre Avrupa'da yetişmemiş olmasındandır (Okay, 1991:297).

Romandaki olayların geçtiği sıralar Resmî, yirmi üç yaşındadır. Rumca, Fransızca, Almanca, İngilizce ve Rusça bilmektedir. Madam Arslangözyan ile tanıştıktan sonra Ermenice de öğrenmeye başlar.

Resmî, mekanik zekâyâ sahiptir. Gördüğü bir makinenin benzerini malzemeyi elde ettikten sonra kolayca yapabilir. Belli bir sanatı olmayan Resmî'nin on parmağında on marifet vardır. Evi bir fabrika gibidir. Saatçilik, marangozluk, hakkâklık, nakkâşlık, ressamlık

onun başlıca yetenekleri arasındadır. Kendi tasarımı olan bir dikiş makinesi yapar. Bir aşk yaşayacağı Madam Arslangözyan ile de bu yetenekleri sayesinde tanışır. Kilise mütevelli heyeti başkanı olan Arslangözyan, İstanbul'da kimsenin tamir edemediği kilise orgunu Resmî Efendi'nin kısa sürede ve az bir ücretle tamir etmesi üzerine Resmî'nin yeteneğinden etkilenir ve onu eşiyile tanıştırır, evine davet eder. Resmî, Arslangözyanların aile dostu olur.

Resmî, ne güzel ne de çirkin sayılabilir; ancak zekâsı, nezaketi, ahlâkı ve yetenekleriyle kadınların dikkatini çeker. Madam Arslangözyan ile yaşadığı aşk ilişkisi Hamparson Ağa'nın her şeyi öğrenmesi ve karısını sokağa atmasıyla sona erer. Ancak Resmî dostluğunu ve yardımını Madam Arslangözyan'dan esirgemez.

Müellife göre Resmî, mükemmel bir insandır. Ancak bu, evli bir kadınla beraber olmasına engel olmaz. Zira o da Râkım gibi zaaflarıyla oluşturulmuş bir tiptir. Resmî'nin Râkım'dan farkı sefahat âlemlerinde girmedik köşe bırakmayarak bu konudaki tecrübesiyle Ahmed Midhat'ın roman karakterleri arasında en önde geleni olmasıdır. Ancak o da diğerleri gibi karda yürüyüp izini belli etmez. Karnaval romanı da mutlu son ile biter. Resmî, iyi bir şekilde yetişmiş ve ideal bir eş adayı olan cariyesi Hasna ile evlenir.

1.1.3. Mustafa Kamerüddin (Demir Bey)

Ahmed Midhat'ın ideal genç tiplerinden bir diğeri de Mustafa Kamerüddin'dir. Onu, ideal aydın tiplerden ayıran en önemli özellik Fransa'da eğitim almış olmasıdır. Kamerüddin'nin bir diğeri farkı da anne ve babasının hayatta olması ve babası tarafından en güzel bir biçimde yetiştirilmiş olmasıdır. Zira Râkım'da, Resmî de babalarını küçük yaşlarda kaybetmiş anne ve dadıları tarafından büyütülmüşlerdir. Ancak annelerinin, iyi ahlâkı ve doğruluğu telkinleri dışında eğitimlerine birebir bir katkısı olmamıştır. Onlar kendi kendilerini yetiştirmişlerdir. Kamerüddin'de ise babası onunla en güzel biçimde ilgilenmiştir; okuma yazma öğretmiş, özel hocalardan aldığı dersleri tekrar ettirerek eğitimine katkıda bulunmuştur. Mustafa Kamerüddin Fransa'da mühendislik ve resim eğitimi almıştır. Çok başarılı bir öğrenci olarak hocalarının takdirini kazanmıştır. Yılın dokuz ayını tahsili için Fransa'da geçirirken tatillerde İstanbul'a dönmek yerine vaktini İtalya, İsviçre ve Almanya'da geçirir. Bu seyahatleri eğlenmek için değil, Avrupa'yı daha iyi tanımak ve aldığı mühendislik eğitimini daha ileri götürmek için yapar. Müellif, romanda bu durumu, Tahsili turuk ve meâbir mühendisliği olduğu cihetle Avrupa'yı bu suretle gezmesi hem memâlik ve milel ahvâli hakkında bir tetkik ve hem de turukun şose ve şimendüfer ve tünel gibi ameliyatını müşahede ile kendi

müktesebât-ı ameliyesini ta'mik için medâr olduğunu babasına anlattı. (Ahmed Midhat, 2002:37) şeklinde ifâde eder.

Fransa'ya eğitime giden diğer birçok genç eğlence uğruna varını yoğunu harcayıp eğitimini aksatırken Kamerüddin, Paris'e gençlik hasebiyle mazur görülecek surette yaşamaya gitmedim! Tahsile gittim. Yaşamak ile tahsil mekâsı birbirine uymayacak şeylerdendir (Ahmed Midhat, 2002:40). diyerek net tavrını ortaya koyar.

Kamerüddin'in resme olan ilgisi, babasının isteğini kırmamak içindir. Buna rağmen mühendislikte olduğu gibi resimde de başarılı olur. İyi fiyata sattığı tablolarının parasını yine ilim yoluna harcayarak kendisine mükemmel bir kütüphane oluşturur. Aydın tipinin okumaya verdiği değer, bütün Tanzimat romancılarında benzer özellikler ortaya koyar. Bu özelliklerin en başında, aydın olarak idealize edilen tipin mükemmel bir kütüphaneye sahip olması, eline geçen ilk fırsatta parasını kitaba yatırmasıdır. Ayrıca iyi bir kütüphaneye sahip olmak sadece bu tipin erkeklerinin özelliği değildir. Hasan Mellâh'ın sevgilisi Cuzella anlatılırken de en çok kütüphanesinin zenginliğinden söz edilir.

Kamerüddin, vaktinin çoğunu kitaplara ve çalışmaya ayırsa da aslında o da pek masum değildir. Fransa'da kaldığı sürede eğlenceden de uzak kalmamıştır. Haftada bir gün arkadaşlarıyla birlikte Fransız kızlarıyla eğlenir ve geceyi onlarla beraber geçirir. Ancak her şeyi vaktinde ve dozunda yaptığı için eğlenceyi ve ilmi birbirinden ayırabildiği için başarıya ulaşır. Romanda Kamerüddin'in karşısında Felâtun veya Zekai gibi dejenere bir Türk yerine ev arkadaşları olan Avrupalı gençler vardır. Bu gençler de çok iyi eğitim almışlardır. Akılcıdırlar, ilme önem verirler ve çok çalışırlar. Kamerüddin'i onlardan üstün kılan şey ise ahlâkî yönüdür. Zira arkadaşı olan bu gençler Kamerüddin'in görüştüğü ve sonradan kız kardeşi olduğu anlaşılacak olan Polini'yi ayartmaya ve Kamerüddin'den ayırmaya kalkışırlar. Bunu da maddi çıkarları için yaparlar. Görüldüğü gibi bu romanda hasım güç, Batı'nın gençleridir. Ama zaten Tanzimat yazarları, özellikle Ahmed Midhat, Avrupalı gençlere benzeyen tipler çizmez. Onun isteği bizim değerlerimize bağlı gençlerin, Batının ilmiyle harmanlanarak yeni bir nesil oluşmasıdır.

1.1.4.Şefik (Yeryüzünde Bir Melek)

Fransa'da tahsil görmüş bir diğer genç de Ahmed Midhat'ın Yeryüzünde Bir Melek adlı romanındaki Şefik'tir. Hacı Hafız Mehmet Singapurî adlı bir âlimin oğlu olan Şefik, babası tarafından çok mükemmel bir eğitime tâbi tutulmuştur. Zaten Singapurî'nin, oğlunu ve yaşadıkları konağın sahibinin kızı Raziye'yi eğitmek dışında bir işi de

yoktur. Vaktinin çoğunu bu iki çocuğa ayırdığından her ikisi de devrinin çok üstünde bir eğitim alırlar. Singapurî oğluna Paris'e gidip tıp tahsili almasını vasiyet ederek ölür. Demir Bey, Kamerüddin'i mühendislik tahsili için Paris'e gönderirken Singapurî de oğlunu tıp tahsili için gönderir. Her iki baba da oğullarına en iyi eğitimi ve imkânları sağlamış olan ideal babalardır. Çocuklarını farklı alanlara yönlendirmiş olmaları o devirde bu alanlarda yetişmiş kalifiye elemana duyulan büyük ihtiyaç dolayısıyla olmalıdır. Zaten Ahmed Midhat'ın romanlarındaki ideal tiplerin hepsi farklı bir meslek grubundandır.

Paris'te bulunduğu sırada, eğitimi dışında hiçbir şey düşünmeyen Şefik, gezip tozmaz sürekli ders çalışır. Şefik, önce Raziye'ye ve sonrada ilme âşıktır ve buna engel olacak hiçbir şeyi hayatına sokmaz. Orhan Okay'ın bu aydın tipiyle ilgili düşünceleri durumu tam anlamıyla ortaya koymaya yetmektedir:

Bizden Avrupa'ya tahsile giden gençlerin pek çoğu Osmanlı'ya ve Müslümana has faziletleri terk ederek Batının sefâhatine dalmışlardır. Ahmed Midhat'ın ilk romanlarından olan Yeryüzünde Bir Melek'in kahramanı şefik bunun istisnâsıdır: Vakiâ Şefik, birçok vakit Avrupa'da bulunmuştur. Ancak Avrupa'nın esâfili süfelâ mahallerinde bulunmamıştır. Mekteplerinde, dârülfünunlarında bulunmuştur: Binâenaleyh şefik hâlâ İstanbul'un iffetli, en mahcup bir genç adamıdır (Okay, 1993: 30).

İstanbul'a döndüğünde âşık olduğu Raziye'nin evlendiğini öğrenen Şefik, sevdiğiyle görüşme olanağını bulur. Ancak bu aşkı hiçbir şekilde kirletmezler, iki kardeş oturduklarında ne konuşursa bu ikili de ancak bunları konuşur. Ama Arife adındaki bir kadının iftiralari sebebiyle yakalanan âşıkların biri Vidin'e sürülürken diğeri kocasının onu boşaması üzerine sokakta kalır ve çamaşırcılık yapmaya başlar. Üç yıllık sürgün hayatında Vidin mutasarrıfının çocuklarına öğretmenlik ve memurlara doktorluk yaparak vakit geçiren, para ve dost kazanan Şefik, İstanbul'a dönüşünde de birçok ecnebi dost edinir. Meşhur bir doktor olarak zengin olur. Romanın sonunda sevdiği Raziye ile evlenir ve mutlu sona kavuşur.

Kamerüddin de, Şefik de Paris'e eğitim için gidip eğlence âlemlerinde sağlığını, parasını, ahlâkını ve değerlerini kaybederek yurda tükenmiş olarak dönen ve örneğine hem gerçekte hem de romanların fiktif dünyasında sıkça rastlanan gençlerin aksine, Batı'nın sadece ilmini ve müsbet yanlarını alarak ahlâkî bozulmuşluğa kendilerini kaptırmadan yurda dönüp farklı olduklarını ortaya koyan ideal aydın tipleridir.

1.1.5. Nasuh (Paris'te Bir Türk)

Yazarın, konusu Paris'te geçen bir diğer romanı da Paris'te Bir Türk adlı romanıdır. Romanın kahramanı Nasuh, Paris'e Kamerüddin ve Şefik'te olduğu gibi tahsil için gitmez. O, daha önce İstanbul'dayken çok iyi bir şekilde eğitimini tamamlamıştır. Avrupa'yı gezip tanımak için Paris'e gider. Müellif sanki çok iyi yetişmiş bir Osmanlı olan Nasuh'u Paris'te maceralar yaşasın, insanları kendine hayran bıraksın ve hem İslâm'ı hem de Osmanlı'yı savunsun diye Paris'e göndermiştir:

Nasuh, Fransızca, Arapça ve Farsçayı çok iyi bilir, her konuda bilgisi vardır. Ahlâklı, dürüst ve üstün bir kişiliğe sahiptir ve konuşmaları az, öz, ikna edici ve etkilidir. Batının insanlığın yararı için ürettiği değerlere, ilim ve tekniğe hayrandır, entelektüel bir donanıma sahiptir. Batıda Osmanlı kültür, medeniyet ve dinini çok iyi temsil eder. Yabancılara çok eşlilik, İslâm'da ruhbanlığın olmadığı gibi konuları anlatır. Bu konularda onlarla tartışır ve bu tartışmalarda üstün gelir (Çetin, 2002:28).

Yirmi sekiz-otuz yaşlarında bir genç olan Nasuh, kendi maddi imkânlarıyla Paris'e gidemeyeceğini anlayınca bir matbaa ile anlaşarak gazeteci sıfatıyla Paris'e gider. Daha vapurda iken edindiği dostlarını, ilmi, zekâsı ve nezaketiyle kendisine hayran bırakır. Farsça, Arapça, Fransızca ve İngilizce bilir; bu dillerin edebiyatlarına hâkimdir. Bir Fransız olan Cartrisse, Nasuh için, Bu çocuğu yalnız gemide olanlardan değil, hatta müddet-i ömrümde gördüğüm adamlardan daha terbiyeli, daha nazık, daha âkil, daha fatin gördüm. (Ahmed Midhat, 2000-d:108) diyerek onu över. Nasuh, Marsilya, Liyon ve Paris'te gezilip görülecek yerler hakkında yazılar yazarak İstanbul'a gönderir.

Nasuh'u, babası en iyi şekilde yetiştirmiştir. Kendisi de bilgili ve yetenekli bir adam olan babası, Nasuh'u yetiştirirken kullandığı yöntemi oğlu şöyle anlatır: Sûret-i terbiyesini size şu vech ile tasvir edeyim ki, her birinde ikişer üçer ay kalmak üzere otuz iki sanatı dolaştık. Ondan sonra bizi yanından ayırmayarak her nev'i adamların bezm-i musâhabesine soktu. Dindarâne sohbetler de işittik, bi-dinâne sözler de, Feylesofâne mübâhesede de bulunduk, zâhidâne mükalemâtta da bulunduk (Ahmed Midhat, 2000-d:104).

Nasuh, kuvvetli hafızası sayesinde gördüğü ve işittiği hiçbir şeyi unutmaz. Arapça, Fransızca, Rumca, Ermenice öğrenir. On üç yaşında babasını kaybettikten sonra babasının dostu Doktor Hell tarafından yetiştirilir. Yirmi yaşına gelip Doktor Hell'i de kaybedince sanatların ve memuriyetlerin hepsini tanıdığından, hangisine gireceğini düşünmeye başlar. Ancak hiçbirini gönüllü istemez. Çünkü bu alanlardan

birini seçerse kendisini o alanın sınırları içerisine hapsedmek zorunda kalarak ilimlerin sonsuzluğunu tahsilden uzak kalacaktır. Nasuh ise öyle bir sanat arar ki göklere uçabilsin, karalarda dolaşsın, denizler dibine dalıp çıkabilsin. En sonunda aradığı sanatın telif sanatı olduğunu anlayan Nasuh, müellif olmaya karar verir. Yazdıklarının kendi çağında değer bulmasa bile ileride değerinin anlaşılacağından emindir. Müelliflik için yeterli malumatı olmadığına karar veren Nasuh, medrese, manastır, tekke ayırımı yapmadan kim ne biliyorsa oradan bir şeyler öğrenmeye çalışır.

Babası ve Doktor Hell'in eğitim hakkındaki görüşleri doğrultusunda her türlü âleme girmiş olmak ve dünya üzerindeki her şeyi tanımak için meyhane kapılarına da, kârhane kapılarına da başvurur. Gizli hovardalık âlemlerinde tulumbacılarla, zendostlarla arkadaşlık eder. Ancak bu âlemlerdeki fesat onu etkilemez. Tiyatrolarda makinistlik ve perdecilik yaparak oyuncularını da tanır. Dil öğrenmek için Avrupalı ailelerle de, Osmanlı aileleriyle de münasebet kurar. Böylece her iki kültürün de aile yapısını tanımış olur. Üç yılını bu şekilde geçiren Nasuh'un, bir taraftan da yazdıkları sayesinde şöhreti artar. İstanbul'da öğrenebileceği bir şey kalmadığını anlayınca bir matbaa ile anlaşarak Paris'e gider. Paris'teyken soylularla da, fakir halkla da, öğrencilerle de vakit geçirir. Paris'in en âdi mekânlarına da girer, en zengin sofralarda da yer alır. Bütün bu ortamlara adeta bir bukalemun gibi ayak uyduran Nasuh, bunu iç dünyasını zenginleştiren birer malzeme unsuru olarak değerlendirir.

Gerçek olaylardan yola çıkarak yazdığı bir tiyatro eserinden oldukça büyük paralar kazanır. Israr üzerine oynadığı kumarda da şanslı yaver giderek kazanan hep kendisi olur. Parasını çalmaya çalışan iki hırsızla dövüşüp onları polise teslim eder. Paris gazetelerinde cesaretiyle övülür. Kendisiyle aynı vapurda Paris'e gelen alafrağa züppe tipi Zekâ Bey, Nasuh'u kıskanarak onu küçük düşürmeye kalksa da Nasuh'u savunan, ona saygı duyan ve hayran olan çok sayıda Parisli olduğu gözlemlenir.

Girdiği meclislerde İslâmî idealleri ve Osmanlı geleneklerini savunmaktan da geri durmaz. Fikirlerini savunuşuyla çevresindekileri alt etmeye muvaffak olur. Ahmed Midhat'a göre Nasuh, Paris'teyken büyük büyük vak'aların büyük azası kendisi olacak kadar ehemmiyet sahibidir. Nasuh'a âşık olan Polini ve onu seven Simon Angot'un intiharı Nasuh'u sarsar ve İstanbul'a dönmesini sağlar. İstanbul'a dönerken Virjini'yi de beraberinde getirir. Müslüman olan Virjini Nasuh'la evlenir. Virjini Nasuh'taki bu üstün özelliklerin İslâmî

terbiyeden geldiğine inanır.

1.1.6. Necati Efendi (Vâh)

Toplum içerisinde özgün kişilikleriyle öne çıkan aydın tipini temsil eden kahramanlardan biri de Vâh romanındaki Necati Efendi'dir. Necati Efendi'yi diğerlerinden ayıran özellik ise Mithat Efendi'nin bütün kahramanlarına farklı farklı meslekler seçmiş olmasına rağmen, Necati Efendi için bir meslek belirtmemesi ve bir filozof olduğunu söylemekle yetinmiş olmasıdır. Herkes Necati Efendi'yi filozof kimliğiyle tanır. Aslında Ahmed Midhat, idealize ettiği bütün kahramanlarına filozofluğu yakıştırmıştır. Necati Efendi tipinde ise bir değişiklik yaparak ona bir nevi meslek olarak filozofluğu vermiştir.

Ahmed Midhat'ın, oluşturduğu kahramanların hepsine filozofluğu yakıştırması da oldukça manidar bir özellik olarak dikkat çekmektedir. Müellif, filozofluğu; düşünen, ideal sahibi ve özgün kişilik gibi özellikleri taşımak biçiminde algılayarak değerlendirir ve filozofluğu bu yönüyle ele alır. Bundan hareketle, filozof sözcüğünü "felsefe ile uğraşan kimse" anlamıyla değil de "akıllı kimse" anlamıyla ele aldığı söylemek mümkündür. Ahmed Midhat, kahramanlarının tümü için başkalarının ağzından, onların filozof olduğu düşüncesini sık sık dile getirerek bu duyguyu pekiştirir. Ayrıca ünlü filozofların adlarını sürekli tekrarlayarak, okuyucuları hem bu sözcüğe, hem de düşüncenin düşünsel sınırsızlığına yöneltmeye çalışır. Kendisi de toplumun yararı için sürekli kafa yoran bir aydın olan Ahmed Midhat'ın kendisinden izler taşıyan kahramanları için bu ifadeyi kullanmış olmasının da sebepsiz olmadığı böylece anlaşılabilir olur. Bununla beraber, Ahmed Midhat'ın filozof kavramının içerisinde akıllı, zeki, zorluklar karşısında çözümünü refleks edinmiş, ayırım gözetmeksizin tolerans kültürünü her çeşit insana yayan bir bakış açısına sahip olmak gibi anlamların yer aldığı anlaşılabilir.

Ahmed Midhat, felsefe hakkında kitaplar ve makaleler de yazmıştır. Başlangıçta materyalizme meyilli iken daha sonra, İslâm ahlâkına ve doktrinine kuvvetle bağlanmıştır. Draper'in Din ve Bilim Çatışması adlı kitabını Türkçeye çevirdiği gibi, Tarih-i Hikmet adlı bir felsefe tarihi kitabı denemesi de yapmıştır. Ahmed Midhat, Dağarcık dergisinde, tercüme ve telif bazı felsefî makaleler de yayımlamıştır. Bu dergide yayımlanmış olduğu "Felsefe ve Feylesoflar" adlı yazısında dile getirdiği düşüncelerde, onun kendisinden izler taşıyan bütün ideal kahramanlarını neden filozof olarak adlandırdığının ipuçlarını görmekteyiz.

Necati Efendi'nin bir mesleğinin olmaması onu diğer aydın

tiplerden ayıran bir özelliktir. Diğer kahramanlar genel olarak yirmi, otuz yaş arası olarak belirlenirken, Necati Efendi'nin otuz beş yaşında olduğu görülmektedir. Düzenli bir eğitim görmese de meraklı kişiliği sayesinde kendisini yetiştirmiştir. Nerede ders verildiğini duysa hemen bu derslere katılır. Astronomiye, tasavvufa, felsefeye kabiliyeti vardır. Onun sohbeti hem dinlenir hem de istifade edilir. İçki ve sigara kullanmaz. Yalan söylemez, kimseye fenalık düşünmez. Zaten, kimseye fenalık düşünmemek ve her türlü insana eşit mesafede durmak, Ahmed Midhat'ın kahramanlarının önde gelen özelliklerindedir. Müellif, Necati'ye başka bir iş, meslek veya görev vermez. Necati, aydın tipin filozofluğunu ortaya koymak için seçilmiştir sanki. Necati'yi bilhassa savunduğu fikirleri ve Ferdane ile olan ilişkisi üzerinden tanırız.

Yaşanan birtakım olaylar sonucunda Necati gibi iyi ahlâklı, olgun bir adam ile güzel, ancak evli bir kadın olan Ferdane arasında bir dostluk başlar. İkisi de iffet sahibi kimseler olduğundan platonik bir aşka tutulurlar. Behçet'in Ferdane'yi elde etmek için uğraşması, elde edemeyince türlü kötülükler yapması, yaşananların Ferdane'nin eşinin ölümüne sebep olması ve bunun sonucunda güzelliğinden nefret eden Ferdane'nin kezzapla yüzünü yakmış olması Necati Efendi'nin Ferdane'den vazgeçmesi için yeterli sebep olmaz. Böylece, ruh güzelliğine hayran olduğu Ferdane ile evlenmesiyle beraber Necati Efendi'nin yüce ruhluluğu ve asaleti ortaya çıkar. Dış güzelliği önemsemeyip fikre ve ruh güzelliğine önem vermek zaten bir filozofa yaraşır bir davranış olacaktır. Aslında aynı davranışı Ferdane de ilk kocasına göstermiştir. Nişanlıyken geçirdiği bir hastalık sebebiyle yüzü bakılamayacak derecede çirkinleşmiş olsa da hiç düşünmeden Talat Bey'le evlenen Ferdane, kocasına hem bağlıdır hem de onu çok sevmektedir. Kendi güzelliği ve kocasının çirkinliği sebebiyle Ferdane'yi elde etmeye çalışan çok erkek olur; ancak Ferdane hiç birine yüz vermez, iffetini korur. Kocasının kendi çirkinliğini hazmedememesinden kaynaklanan manevi eziyetlerine katlanır, yüz güzelliğinin önemsizliğini bilmektedir. Ayrıca çok zeki bir kadın olan Ferdane, Behçet'in fotomontajla elde ettiği fotoğraflarla kendisini tehdit etmesi karşısında uyanık davranır. Önceden bir Fransız mecmuasında okuduğu bu tekniğe dair bir yazı sayesinde oynanan oyunu hemen anlar. Alçakça bir oyunla şantaja boyun eğerek namusundan olmaktansa, başkalarının gözünde kötü ama gerçekte iffetli olmayı tercih eder. Ferdane ve Necati'nin filozofça davranışları onların birbirlerine denk olduklarını da göstermektedir.

1.1.7. Ahmed Metin (Ahmed Metin ve Şirzad)

Ahmed Midhat, idealize ettiği aydın tipinin bir versiyonunu da Ahmet Metin ve Şirzad isimli eserinde karşımıza çıkarır. Yirmi yedi yirmi sekiz yaşlarında bir genç olan Ahmet Metin, aslen Bosnalı çok zengin bir ağanın oğludur. Çocukken İstanbul'a gelir. Birçok hocadan ders alır. İtalyanca, Rumca öğrenir. Mekteb-i Sultani'ye gider. Fransızcası çok iyidir. Birçok şeye karşı hevesi vardır. Dünyayı her yönüyle tanımak ister. Beyoğlu'nda girip çıkmadığı yer kalmaz ancak bunları alışkanlık hâline getirmeden terk ederek Fransa'ya gider.

Ahmet Metin'de her şeyin en iyisini, en güzelini, en orijinalini, kimsede görülmemişini yapmak hırsı vardır. İki yıl Paris'te yaşadıkdan sonra İstanbul'a döner. Karadeniz'de tüfekle Yunus Avına çıkar. Daima çalışmak veya dinlenmek yerine ikisini birbiri içine mezc etmesi gerektiği şeklinde bir hayat felsefesi edinir. Bir gemiyle Akdeniz turuna çıkmaya karar verir. Birçok kitap okur ve tamamıyla Türk mamulü olan bir gemi yaptırır. Zevk için çıkmayı planladığı gezinin bir süre sonra bir amacı olur. İtalyanca eski bir kitaptan öğrendiği Şirzad isimli bir Selçuklu şehzadesinin Akdeniz'deki maceralarının izini aramaya koyulur. Seyahati esnasında tanıştığı Neofari'nin eserde verilen düşünceleri, Ahmed Metin'in özelliklerini tümüyle ortaya koymaya yetmektedir:

Bu genç Osmanlı hakikaten fevkalâde bir adamdır. Vukuf ve malûmatına ve her hâl ü şânındaki terbiyesine, nezâketine nazaran bu adama 'Osmanlı' ve 'Türk' ve 'Müslüman' demeğe insanın dili varmayacağı geliyor. Zira şimdiye kadar almış olduğumuz malûmata göre zihinlerimiz bu isimleri barbar, câhil, zâlim gibi sıfatlar ile müterâdiftir diye telâkkiye meyletmişti. Bu adam en fâzıl Avrupalılar gibi bir şey! Bir mükemmel Avrupalıdan bir farkı varsa o da yalnız iffet-i fevkalâdesinden ibârettir. Eğer bir Avrupalı olsaydı şimdiye kadar bana bin defa ilân-ı aşk ederek benim de gönlümü celb için bin türlü yaltaklıklara müsâraat etmesi lâzım gelirdi. Avrupa kıtası üzerinde gezip gördüğüm yerlerde böyle genç ve dinç olarak hiçbir adama tesâdüf etmedim ki ikinci mülâkatta aşk ve sevdâdan bahsetmeğe başlamasın. Hele üçüncü, dördüncü, mülâkatta cesâret aldığı tekliflere karşı kayıtsızlık ile mukabele edecek olsam ya benim duygusuzluğuma, merhametsizliğime hüküm verirler yâhut kendilerine kıyacıklarından bahisle ricalarını tehdid derecelerine kadar vardırırlar. Bu genç Osmanlı'da ise bu yolda bir tavır bile göremedim (Okay, 1991:24). Böylece Ahmed Midhat, bir yabancıнын gözüyle Ahmed Metin'in üstün özelliklerini ortaya koyar. Ahmed Metin de seyahati boyunca Türk İslâm medeniyetinin büyüklüğünü müdafaa eder, çeşitli vesilelerle

Doğu ahlâkının Batıya olan üstünlüğünü ifade eder.

Ahmed Midhat, bu tipi oluştururken aydın tipini temsil eden diğer kahramanlarında uyguladığı gibi onu Türkiye’de benzeri görülmeyen bazı özelliklerle ön plana çıkarmıştır. ... Ahmed Midhat, 1892’de neşrettiği bu romanının (Ahmet Metin ve Şirzad) tipini, o yıllarda Türkiye’de benzeri görülmeyen bir ilim, fen ve ahlâk kahramanı olarak düşünmüştür. Yine bu sebepten, romancının tipler kadrosu içinde en idealize edilmiş olanıdır, diyebiliriz. Bir devir dünyasının en müterakki medeniyetini temsil eden Osmanlıların, yarın Batı medeniyetine yetişip geçecek olan neslini temsil eder (Okay, 1991:391).

Ahmed Midhat, aydın tipini işlediği romanlarında bu tipin her seferinde üstün özelliklerinden bir veya birkaçını ön plana çıkararak okuyucuyu bu tipe benzemeye özendirmiştir. Kimi romanında aydın tipi bir filozof, bir yazar, bir gazeteci, bir doktor ve kimi zaman da bir mühendis, bir ilim adamı, bir zanaatkâr olarak tasvir edilmiştir. Bu romanında ise Ahmet Metin’in kişiliğinde, birçok iyi özelliği bir arada barındıran eğitilmiş ve maceracı bir aydın tipini karşımıza çıkarmıştır.

1.1.8. Nurullah (Jön Türk)

Ahmed Midhat’ın son romanı Jön Türk’ün kahramanı olan Nurullah’ta, Râkım çizgisindeki ideal erkek kahramanın başka bir hâlini görürüz. Müellifin ilk romanlarında “efendi” hitabı ile anılan bu aydın gençler, romanlar ilerledikçe “efendi” kelimesinin sosyal hayattaki kullanımının değişmiş olması sebebiyle olsa gerek, Jön Türk’te olduğu gibi “bey” şeklinde ifade edilmeye başlanmıştır. Müellifin romanlarında görülen müspet ve menfi tipler arasındaki farklılık ve karşılaştırma bu romanda görülmez. Nurullah Bey gibi ideal bir gencin karşısında hasım güç özellikleri sergileyen bir kahraman yer almaz. Bunun yerine Nurullah’ın ilişkide olduğu iki kadın, müspet ve menfi yönleriyle olay örgüsüne dâhil olur.

Nurullah Bey, hür fikirli, müzikten resme, felsefeden dinî ilimlere kadar her konuda bilgi sahibi ve bunun yanı sıra hukuk tahsili de görmüş bir gençtir. Fransızca’yı anadili gibi konuşur. Okul hayatı boyunca tatillerde bile yatılı kalarak hocalarıyla çalışmış, eğitimini en üst seviyeye çıkarmıştır. Hukuk tahsilini dereceyle bitirmiştir. Eğitimini dinî ve millî değerler açısından da tamamlamak için Ayasofya müderrisi Mehmet Efendi’nin derslerine devam eder. Nahv, mantık, meanî, bedî ve beyan gibi ilimleri tahsil etmenin yanında Ceylan’ın aşırı feminist fikirleri karşısında İslâm’ın kadın ve feminizm meselesine bakışını da Mehmet Efendi’den öğrenir.

Doğu ile Batı'yı fikriyatında uzlaştıran Nurullah Bey, romanda çağdaşlaşmanın ölçüsü olduğu gibi, eski adetler ve geleneksel yaşama biçimi konusunda da ölçüt olarak verilir. Nurullah'ı o güne kadarki ideal kahramanlardan ayıran özelliği dindar olmasıdır. Namaz kılar, herkes açken tok olmayı doğru bulmadığından oruç tutar. Evlilik konusunda yanlış Batılılaşmanın simgesi olan Ceylan'ın serbest evlilik konusundaki fikirlerinden korkarak tamamıyla görücü usulüyle Ahdiye ile evlenir.

Düğün günü Ceylan'ın iftirasıyla Jön Türk olmakla suçlanarak Akka'ya sürgüne gönderilen Nurullah, iyimserliği ve kendine güveniyle şartları lehine çevirmeyi başarır. Akka mutasarrıfının çocuklarına Fransızca ve fen dersleri vererek para bile kazanır. İlk fırsatta İskenderiye'ye kaçar. Kısa sürede ünlü bir avukat olur. Ailesini ve eşini yanına aldırır. Akka ve İskenderiye'deki yaşantısı ve kurduğu dostluklar Nurullah Bey'in pragmatik kişiliğini de ortaya çıkarmış olur.

Nurullah Bey de, karda gezip izini belli etmemek kaydıyla çapkınlıklar yapar; ancak bu konuda haddini bilir. Ceylan'ın annesi Sezayidil Hanım'ın hislerini fark eder; ancak ne onunla ne de Ceylan'la âşıkâne bir ilişki kurmaz. Ceylan, açıkça kendisini teklif ettiği hâlde ondan uzak durur. Hatta Ceylan, Nurullah Bey'i ilaçla uyutarak ondan hamile kalır. Bu ilişkide iğfal edilen taraf Nurullah Bey iken, her şeyi göze alarak arzularını gerçekleştiren taraf aslında Ceylan'dır. Böylelikle Nurullah'ın her ne kadar çapkınlık yapsa da temiz karakteri ve edebi ortaya çıkar.

1.2. Ahmed Midhat'ın Romanlarında Kadın Aydın Tipi

Tanzimat aydınları, kadının eğitimi konusuna önemle eğilmişlerdir. Bunun sebebi yeni nesli yetiştirecek olanların anneler olmasıdır. Kadının eğitimi olmasını benimsemişler, ancak o günün şartlarında entelektüel donanıma sahip kadınların sosyal hayatta çalışmaları hoş karşılanmayacağından kadını iyi eş ve iyi anne vasıflarıyla ön plana çıkarmışlar ve çalışan, sosyal hayatta yer alan tiplerin üzerinde durmaktan çekinmişlerdir.

Kızların tahsilinin kültürlü olmaktan başka o günün Türkiye'sinde pratikte bir faydası yoktur. Bir meslek sahibi olmaları o gün için henüz gerçekleşmesi çok uzak görünen bir hayaldir; fakat Ahmed Midhat Efendi hayal de olsa bir gün gerçekleşeceğini ümit eder. Diplomalı Kız'da Julie, yüksek tahsil görmüş olduğu hâlde bir iş bulamayınca çiçek satıcılığı yapar ama satarken çiçeklerin içine Fransız şairlerinden küçük küçük mısralar koyar; veya bizzat kendisi şiir okur.

Böylece çiçek satıcılığından zengin olur. Şu hâlde bir kız, çiçek satıcısı da olsa tahsil görmelidir (Okay, 1991:319). Burada oluşturulan tipin Parisli bir kız olmasının sebebi yazarın içinde yaşadığı toplumda çalışan kadına yer olmamasıdır.

Dönemin erkek romancıları içinde kadına en çok yer veren isim Ahmed Midhat olmuştur. Ancak Ahmed Midhat'ın kadınları genelde aydın erkekler tarafından eğitilen, çok çabuk öğrenen, akıllı, iffetli, terbiyeli olmakla birlikte, sonunda aydın erkek tipinin eşi olma ve ideal aileyi oluşturma, çocuk doğurup onları yetiştirme vasfından başka işlev görmeyen tiplerdir. Ahmed Mithat'ın aydın kadınlarını ise Felsefe-i Zenân'ın kadın tipleri hariç, genelde yabancı kadınlar oluşturur. Ancak onlar da sonunda Siranuş ve Polini örneklerinde olduğu gibi ya Müslüman bir babanın evladı olduklarını öğrenirler ya da daha sonra Müslüman olmayı seçerler.

1.2.1. Polini (Demir Bey)

Demir Bey'in bir Fransız kadınından doğan kızı Polini de Ahmed Midhat'ın ideal kadın tiplerindedir. Babasını bilmeden Fransa'da yetişmiştir. Beş yaşına kadar yetimhanede büyümüş olan Polini, iki yıl da annesinin çalıştığı ahmaklar mektebinde yaşamıştır. Daha sonra da bir manastırda eğitim alır. Annesinin ölümünün ardından rahibe olmak istemediği için manastırdan ayrılır.

Polini, çehresindeki ciddiyetiyle yılışık Fransız kızlarından farklıdır. Onun tebessümleri yerinde, zamanında ve ölçüsündedir. Söz söylediği zaman çevresindekileri etkiler. Konuşmaları “epeyce muktedir bir kaleminden çıkıp tashih dahi görmüş olan güzel sözler” gibidir. Namusuna düşkündür, diğer Fransız kızları gibi namusunu lekelememiştir.

Polini, doğadan topladığı çiçeklerin aynısını kadınların şapkalarını ve elbiselerini süslemek için yapar ve geçimini sağlar. Bu işte Kontes Duran'ın da yardımlarıyla ilerler ve yanında işçi çalıştıran bir işveren olur. Dünyada kimsesi olmadığından kendisini sevecek ve koruyacak bir erkeğe ihtiyacı vardır. Ancak o bir eş istemez. Kendisine babalık, ağabeylik yapacak akraba olacak birini ister. Sevdiği Vikont Alfons Duran'la ise aralarındaki hem soyca hem de maddi açıdan farkın büyük olması sebebiyle Vikont'un ısrarlarına rağmen evlenmez. Mustafa Kamerüddin'e göre Polini “Bir misli daha Fransa'da değil belki dünya yüzünde bulunamayacak bir kadındır. (Ahmed Midhat, 2002: 84)” Ondaki saflık, temizlik, iffetine olan düşkünlük ve ahlâk güzelliği, Fransız kızlarına hiç benzemeyen ciddiyeti aslında Demir

Bey'in kızı olmasından kaynaklanmaktadır. Müellif, romanın sonunda sırlı olayları çözdüğünde bu gerçek ortaya çıkar. Polini de, İstanbul'a gelir ve Müslüman olur.

1.2.2. Raziye (Yeryüzünde Bir Melek)

Yeryüzünde bir Melek romanının Raziye'si de büyük âlim Hacı Hafız Mehmet Singapurî tarafından kendi oğlu Şefik'le birlikte devrin en iyi eğitimiyle yetiştirilmiştir. Singapurî, gündüz akşam ve gece nisf-ı leyle kadar bu iki çocukla iştigalden başka hemen hiçbir meşguliyeti bulunmadığından, artık zekâları dahi derece-i matlûbenin fevkinde bulunan bu gençlere öğretmedik ilim ve belletmedik bahis bırakmamak mertebesinde sa'y ve himmet, bunları gerçekten mükemmel bir terbiye ve tahsil dairesinde büyüt müştür (Ahmed Midhat, 2000-e: 32).

Raziye çok güzel bir kızdır. Şefik'le birbirlerini sevmektedirler; ancak Şefik'in tahsil için Paris'e gidişi bu iki genci ayırır. Şefik'in yokluğunda babası tarafından başka bir adamla evlendirilen Raziye'nin bedeni evlenmiş ancak yüreği hâlâ Şefik'in aşkı ile çarpılmaktadır. Şefik'i seviyor olsa da eşine karşı olan görevlerinin hiç birini aksatmaz, onu mutlu etmek için elinden geleni yapar. Zira Raziye, sadece güzelliğiyle değil, huyu ve iffetine olan düşkünlüğü ile de adeta bir melektir. Şefik'in İstanbul'a dönmesinden sonra görüşen sevdalılar adeta iki kardeş gibi konuşmaktan başka bir şey yapmazlar. Ancak Şefik'i elde etmek isteyen ve Raziye'nin iffetini kıskanarak onlardan intikam almaya çalışan Arife adlı düşmüş bir kadının iftirasıyla Şefik, sürgüne giderken Raziye'de eşinin onu boşamasıyla sokakta kalır. Her şeye rağmen iffetini koruyan Raziye çamaşırcı olur. Karnını zor doyurur ama Arife'nin onu düşürme çabalarına boyun eğmez. Eserin adında melek diye bahsedilen Raziye'nin, saflığına, temizliğine ve güzelliğine müellif tarafından sürekli vurgu yapılır. Bu üstün özellikleri sayesinde evli iken âşıkâne bir surette olmasa da, kocasından gizli olarak Şefik'le görüştüğü için bir nevi cezasını çekip bir süre fakirlik ve açlık çektikten sonra mutlu sona ulaşarak sürgünden dönen Şefik ile evlenir. Arife de, Şefik sürgünde iken kendisini olmasa da adını lekelediği Raziye'nin mutlu sonunu görerek intihar eder. Böylece kötüler cezalandırılmış, ideal kadını temsil eden kahraman ise mutlu sona ulaştırılmıştır.

1.2.3. Fazıla (Felsefe-i Zenân)

Ahmed Midhat Efendi'nin Felsefe-i Zenân'ında ki Fazıla ve kızları da yazarın aydın kadınlarından. Müellifin eğitim ve öğretim konusuna verdiği değerin açıkça görüldüğü eserin kişilerinden Fazıla,

babası tarafından çok iyi bir eğitime tâbi tutulur. Kızına önce sarf ve nahv öğreten babası, ardından dinî ilimleri de verir. Dinî ilimlerin ardından felsefe ve müsbet ilimleri de öğrenen Fazıla, ilme olan aşkı sebebiyle evlenmez. Babası öldükten sonra, her anı öğrenmekle o kadar meşguldür ki vakit kaybetmemek için ev işleriyle de ilgilenmez. Çamaşırını dışarıda yıkatır, yemeğini lokantadan getirtir. Ömrünü kitaplar içinde geçiren Fazıla, o dönem için oldukça aykırı bir tip sayılır.

Fazıla'nın tümüyle ilme adanan hayatındaki eksiklik, bir süre sonra kimsesiz iki kız çocuğunun eğitim için ona emanet edilmesiyle telafi edilir. Akıle ve Zekiye'yi çok iyi eğiten Fazıla, onlara evlenmemelerini vasiyet ederek ölür. Hikâyenin sonunda Fazıla'nın sözünü dinleyen Akıle, öğrenme aşkını sürdürerek mutlu olurken, âşık olarak evlenen Zekiye ise eşinin kendisini aldatmasına dayanamayarak üzüntüden ölür.

2.Mizancı Murad'ın Romanlarında İdeal Aydın Tipi

Ahmed Midhat dışında ideal aydın tipine en ayrıntılı şekilde yer veren isim Mizancı Murad olmuştur. Tek romanı Turfanda mı, Turfa mı? Adlı romanında birden fazla ideal genci bir araya getiren müellif, aydın tipinin hem kadın hem de erkek kahramanlarına örnekler vermiştir.

2.1. Mizancı Murad'ın Romanlarında Erkek Aydın Tipi

2.1.1. Mansur (Turfanda mı, Turfa mı?)

Mizancı Murad'ın en çok üzerinde durduğu ve idealleştirdiği genç Turfanda mı, Turfa mı? romanındaki Mansur'dur. Çökmekte olan imparatorluğu kurtarmaya kendini adayan dönem aydınlarından biri olan Mizancı Murad, bu endişeyle yazdığı romanda, kendisi gibi idealist bir aydın olan Mansur Bey tipini ortaya koymuştur. Mizancı Murad'ın Turfanda mı, Turfa mı? romanı onun kendi ideolojisini, kişiliğini, edebiyat görüşünü ve hayata bakışını ortaya koyan otobiyografik bir eser olarak kabul edilecek olursa, Mansur Bey de yazarın ta kendisi olmalıdır. Büyük oranda yazarının öz yaşamından izler taşıyan romanın idealize kişisi olan Mansur Bey, modern Batının bilim ve tekniğiyle millî ve dinî değerlerin bilinçli bir sentezidir. Bu roman kişisi kanalıyla Osmanlı devletinin hemen hemen her alandaki olumsuzluk ve kötülükleri teşhis ediliyor, devletin ve toplumun topyekün yeniden ayağa kalkmasının temel çözümleri öneriliyor (Çetin, 2002:42).

Türk asıllı ancak Araplaşmış İbn-i Galib ailesinden olan Mansur, babası ölünce amcası Ahmed el-Nasır'la yaşamaya başlar. Fransız yanlısı olan amcası, Osmanlı'ya olan bağlılığını yitirmiştir. Mansur ise

annesinin telkinleriyle Osmanlı varlığını sonuna kadar savunan bir karakter ve kişiliğe sahiptir.

Mala mülke, paraya, büyücek bir mevki ve itibara, hatta yerliden yabancından bir çeşit teba'aya bile sahip köklü bir sülâle, mahvolmuş, ocak sönmüş, aile fertlerinden kimi vatani korumak için şehadet şerbetini içmiş, kimi esir olarak düşman elinde kalmış, kimi de başka diyara göç etmişti. İbn-i Galib namıyla ün salmış bu aile Araplaşmış Türk ve Osmanlı asıllıydılar (Mizancı Murad, 1980:24).

Mansur'un babası da vatani Fransızlardan korumak için şehadet şerbetini içen aile fertlerindedir. Mansur, özel hocalardan en iyi şekilde eğitim alma fırsatına sahip olduğu gibi, tıp tahsili için Fransa'ya gitme imkânı elde eder. Eğitimi tamamladıktan sonra hocalarının asistanlık tekliflerini reddeder. Romanda, Doğuştan fedakârlık duygusuyla bezenmiş, kafası ilmi düşüncelerle aydınlanmış, millî fazilet ve emelleri kavrama gücüne erişmiş, muhterem ümmetin mazisini, hâlini, istikbalini düşünerek zihnini yormuş, yerini yurdunu bırakmış, gayretli, imanlı bir Müslüman ... (Mizancı Murad, 1980:6) olarak tarif edilen Mansur'un Osmanlı için çalışmak dururken kendi rahatını ve çıkarını düşünmesi olanaksızdır. Bu yüzden çökmekte olan imparatorluğun başkenti İstanbul'da hizmet etmek amacıyla, Fransa'dan ayrılır.

İstanbul'a geldiğinde özgürlüğünü kısıtlamak istemese de, ısrarlara dayanamayarak amcası Şeyh Salih Efendi'nin konağında yaşamaya başlar. Hariciye Kalemî'ne girer. Mansur, bütün varlığını ülkesine adamaya kararlı bir idealist olarak büyük bir şevkle çalışmaya koyulur; ancak çalışanların hakkını alamadığı bir ortamda o, daha hiçbir iş yapmadan amcası sebebiyle kendisine verilen rütbe ve maaştan ötürü Hariciye Kalemî'ni bırakır. Zira onun gibi idealist bir genç için bu katlanılmaz bir durumdur. Doktorluk yapmaya başlayan Mansur tıbbiyede dersler vermeye başlar. Arkadaşı Mehmet Efendi ile birlikte açtığı muayenehanede fakir hastalara ücretsiz olarak tedavi etmeye başlar.

Mansur, Osmanlı Türkiye'sinin şartları içerisinde idealize edilmiş olmakla birlikte Mizancı Murad'ın hayalinde geleceğin Türkiye'sinin aydını olarak şekillenir. Müellife göre Mansur ve romanda idealize edilen diğer tipler 'turfanda' olarak tabir edilirler. Onlar; yetişme tarzları, eğitimleri, terbiyeleri, kişilikleri ve fikirleriyle yaşadıkları dönemin çok ilerisindedirler. Müellif "turfanda" kelimesini, oluşturduğu bu tiplerin ileride çoğalacağını düşündüğü benzerlerinin ilk örnekleri olarak tasarlamıştır. Zaten Mansur da kendisi gibi olanları

yetiştirmek için İstanbul'da olanak olmadığını görünce amcasından kalan Aydın'daki çiftliğe yerleşir. İdealist düşüncelerle İstanbul'a gelmiş olan Mansur, siyasi, sosyal ve kültürel amaçlarını kent merkezinde gerçekleştiremeyince, devletin köhnemiş, hantal bürokratik yapısını değiştiremeyince bu defa ideallerini hayata geçirmek üzere Aydın vilâyeti Manisa sancağındaki Veliler çiftliğine çekilir. Orada modern usulde okullar açar, ekonomik ve ziraî alanlarda atılımlar gerçekleştirir. Kentte bulamadığı huzuru kırsal alanda yakalar (Çetin, 2002:46).

Mansur, bu çiftlikte gençleri eğitir, çiftçileri örgütler, onlara yeni tarım yöntemlerini de öğretir, ürünlerini pazarlamaları için kooperatif kurmalarına da yardımcı olur. Hatta bir iplik fabrikası bile açar. Mizancı Murad, bu romanıyla aydınların çok sonra keşfedeceği Anadolu'yu işaret etmiş, ülkenin iktisadi ve sosyal açıdan kurtuluşunun ve yeniden yapılandırılmasının yolunu Anadolu'da görmüştür.

Mansur, Osmanlının geri kalıp yıkılışa doğru gidişi için doğru bir teşhis ortaya koymuştur. O da eğitimin ihlâl edilmesidir. Mansur'un ideali şudur: Fiilî cihattan önce okullar açmak, adam yetiştirmek, o adamlar vasıtasıyla Gine Körfezinden Mozambik Boğazı'na kadar uzanan büyük ve meçhul kıtalarda vahşet ve cehalet karanlıklarına boğulmuş yüz milyon Müslüman'ın fikirlerini aydınlatmak ve Hilafet merkezine bağlamak. ... İslâm birliğini temin edecek olan kılıç değil maariftir. Harp yerine dindarca yardımlaşma, gülle kurşun yerine hikmet ve ilahî hakikatleri belirten risaleler, düşmanlık yerine kardeşçesine muhabbet göstereceğiz (Mizancı Murad, 1980:175-176).

2.1.2. Mehmet Efendi (Turfanda mı, Turfa mı?)

Romanın bir diğer aydın kişisi Mansur'un arkadaşı Mehmet Efendi'dir. Çankırlılı halis bir Türk olan Mehmet Efendi iri yapılı, tıknazca, yakışıklı değil, fakat sevimli otuz beş yaşında bir adamdır. Herkese sevgiyle ve samimiyetle muamele eder. Mehmet Efendi eğitimini tamamlayıp da doktor olduğu sırada babasını kaybeder. O da annesi ve kız kardeşini yanına alır. Her ikisini de okutmak için uğraşır. Annesini okutmasa da kız kardeşinin eğitimi konusunda başarılı olur ve onun açık fikirli ve ileri görüşlü bir kişilik olmasında etki sahibi olur.

Mehmet Efendi, tıbbiyeyi dereceyle bitirdiği için hükümet tarafından Paris'e iki yıllığına tahsil için gönderilir. Dindar olan ve beş vakit namazını kılan Mehmet Efendi Paris'e ne kıyafette, ne tavır ve iddiada gitmişse yine aynı kıyafet ve tavırda dönmüştür. Zaten bu sebeple romanda "bey" değil de "efendi" olarak tanımlanır. Mehmet Efendi açık görüşlü bir aydındır. Kadınların eğitilmesi gerektiğine

inanır. O da Mansur gibi bütün vücudunu bir ideale adanmıştır. Ama bu ideal Osmanlı'nın kurtuluşu değil, kendi işini en iyi şekilde yapma idealidir. Mehmet Efendi'nin geçmişle veya gelecekle işi yoktur. Aklını bugüne, hatta bugünün de kendi gözü önündekine, kendi vazifesine veren bir adamdır. Böylece o en iyi bildiği şeyi yapar ve bilmediği ve belki de başarısız olacağı bir iş için mesaisini harcamaz.

2.2. Mizancı Murad'ın Romanlarında Kadın Aydın Tipi

2.2.1. Zehra (Turfanda mı Turfa mı?)

Mizancı Murad'ın ideal kadın tipini canlandıran Zehra'nın yetişme tarzı, tahsil ve terbiyesi, şahsiyet, fikir ve uygulamalarıyla devrinin çok ilerisinde bir kadın tipi olduğunu görüyoruz. Zehra da Mansur gibi ülke gelişmesinin yukarıdan değil, aşağıdan yani köyden başlaması gerektiği düşüncesindedir. Bu sebeple, Mansur'la birlikte kurdukları modern köyde, açtıkları çeşitli modern kurumlarda (ilkokul, meslek okulu, mandıra vs.) bizzat çalışır. Bu kültürlü, Fransızca bilen, piyano çalan, iffet ve şahsiyet sahibi genç kadın ... (Kerman, 1998:267).

Zehra, Mansur'u sever ama elde etmeye çalışmaz. Zira vücudunu Osmanlı'nın kurtuluşuna ve ülkesine adayan Mansur'la fikir birliği etmektedir ve onu bu kutsal yoldan alıkoymayı istemez. Zehra da amcasının oğlu Mansur gibi cesaret, kahramanlık, milliyet ve vatan sevgisini bu uğurda şehit olan babasından almıştır. Cezayir'de amcasının konağında Mansur ve diğer amca çocuklarıyla birlikte ilk eğitimini almış, Mansur'un bir kıskançlık eseri olarak onunla alay etmesi üzerine derslere katılmayı bıraksa da kendi kendine çalışıp okuyarak eğitimini ilerletmiştir. Amcası konağını Fransızlara açmış olsa da o sadece Fransızca ve piyano eğitimi için onlarla münasebette bulunmuş, Avrupaî bir yaşam tarzını kesinlikle benimsememiştir. Kendisine âşık olan Fransız subayını reddetmiş ve amcasının ısrarlarından kurtulmak için de İstanbul'a diğer amcası Şeyh Salih Efendi'nin yanına gelmiştir.

Zeki, kültürlü, çalışkan, dürüst, azimli, iradeli ve misyon sahibi bir genç kız olan Zehra, çevresindeki kişilerin hatalarını yüzlerine vurduğu, kendi fikirlerini onlara aşılama çalıştığı, iffet konusunda sürekli uyarılarda bulunduğu için pek fazla arkadaşa sahip değildir ancak bu durumu yine de pek önemsemez. O, ya hep ya hiç anlayışına sahip olan biri olduğundan dostlarının da kendisi gibi düşünen insanlar olmasını arzu etmekte ya da dostunun olmamasını tercih etmektedir. Bu özelliklerinin yanı sıra Zehra, iffetine çok düşkündür. Kadının namusu konusunda çok hassastır. Sabiha'yı da korumaya çalışmış, geç kalmasına rağmen onun Kazım Bey'le buluştuğunu öğrenince hiç düşünmeden Raşid Efendi'nin evine giderek Seniha'yı kolundan tutup

getirmiştir. Mesire yerlerindeki kadın erkek ilişkileri de Zehra'yı oldukça rahatsız eder. Birbirlerini tanımayan erkek ve kadınların işaretleşmeleri, arabalara atılan mektuplar, onun evlilikten korkmasına neden olur. Böyle çapkınların içinden bir koca seçmektense evlenmemeyi tercih edecektir.

Vaktinin büyük bir bölümünü okumaya ayıran Zehra, ilmini ve kültürünü nasıl değerlendireceğine kafa yormaktadır. Zira o sadece bir erkeğin beğenisini kazanmak ve iyi bir eş olmak için bu eğitimi almamıştır. İyi bir eş ve iyi bir anne olma düşüncesi ona yetmemektedir. Onu ilim konusunda şevklendiren ise Mansur'un çocukken ki tutumudur. Bu sebeple kazandığı kültürü ona borçlu olduğunu düşünen Zehra, bundan da rahatsız olur. Kadının aile içindeki konumu üzerine de kafa yoran Zehra gördüğü durumdan hiç de hoşnut değildir. Kadın hânenin döşenmesi, tezyinâtı cümlesinden biri mi? Yoksa aile ve cemiyetin bir uzv-ı lâzımı mı? Bir kadının marifetleri yalnız kocasının zevk ve hoşnudîsini tezyîde münhasır kalacak ise yine 'kadın' demek erkeklerin ihtiyacât ü levâzımını ikmal edecek ev eşyasından biri demek değil mi? (Mizancı Murad, 1980:178).

Bu ve buna benzer sorulara cevap arayan Zehra, kadının sosyal hayatta bir yerinin olmasını arzulamaktadır. Mansur'un da ideali olan İslâm birliğine o da gönül vermiştir. Bu uğurda eşinin en büyük destekçisi olan Zehra, hayatın hiçbir döneminde ülküsünden uzaklaşmaz. Romancı, Zehra'yı çocukluk ve genç kızlık devrelerinde, hemen bütün hususiyetleriyle tanıtmıştır. Romanın sonunda genç bir zevce ve anne olarak karşımıza çıkan Zehra'nın bu devrede de inanç ve fikirlerinden taviz vermeksizin hayatını idame ettirdiğini, kendisinden hatta, çocuğundan ziyade, Mansur'la paylaştığı davası için yaşadığını görüyoruz. Daha açık bir ifadeyle aşk, hatta annelik duygusu, Zehra'nın mizacında ve hayat anlayışında bir değişiklik yaratmamış gibidir (Er, 2000:307).

Zehra Manisa'daki çiftlikte genç kızları eğitmek için canla başla çalışır. Köy çocuklarına öğretmenlik yapar. O, Osmanlı'yı kurtaracak ideal erkeğin yanındaki ideal kadındır. Sadece iyi eş vasfına sahip değildir, aynı zamanda Mansur'un dava arkadaşıdır. Mansur öldükten sonra da çiftliğe ve yeniliklere göz kulak olacak, çocuğunun babası gibi yetişmesi için çaba gösterecektir.

2.2.2. Fatma (Turfanda mı Turfa mı?)

Turfanda mı Turfa mı? Romanın diğer bir aydın kadını da Fatma'dır. Çankırlılı bir kız olan Fatma, ağabeyi Mehmet Bey sayesinde okumuş ve belli bir kültüre sahip olmuştur. Zehra, Fatma'yla tanışınca

kendisi gibi düşünen ve davranan gerçek bir dost bulmuştur. Fatma'yı önemli kılan, ilk defa bir romanda aydın bir Anadolu kadın tipinin işlenmiş olmasıdır. Fatma gibi Anadolu'yu temsil eden başka bir kadına Tanzimat romanlarının hiç birinde rastlanmaz.

Fatma güzel bir kadın değildir ancak kültür birikimi konuştuğu insanları cezbeder. Fakat onunla konuşan kişiler bir kadınla konuştuğunun farkına bile varmaz. O da Zehra gibi bir erkekle konuştuğunda kadınlığını silen, zekâsı ve kültürüyle konuşan bir kişiliktir. Fatma'nın bilgi birikimi ve kültür düzeyi Tanzimat döneminin diğer romanlarında yer verilen kültürlü konak kızlarının tümüyle boy ölçüşecek durumdadır. Memleket meselelerine ve politikaya meraklıdır, yenilikleri takip eder. Bir kız mektebi açarak eğitim alanında söz sahibi olmak ister ancak bu konuda hükümetten gerekli izinleri alamaz. Cesur ve girişken bir yapıya sahip olan Fatma, Mansur'un sürgüne gönderilmesi üzerine saraya birçok müracaatta bulunmuş, bu işin peşini bırakmamış ve sonunda da muvaffak olmuştur.

İyiliksever ve fedakâr mizacıyla Fatma, kendinden çok başkaları için yaşayan bir kişiliktir. Mansur ve Zehra'nın evliliklerinin gerçekleşmesinde de önemli bir rol üstlenmiştir. Kendisiyle evlenmek isteyen, ağabeyinin arkadaşı bir doktoru önce reddeder. Zira o tanımadan bir evlilik yapmak istememektedir. Sonunda bir çözüm yolu bulur. Nikâhları kıyıdıktan sonra bir süre iki kardeş gibi yaşayacaklar, birbirlerinin huyunu öğrendikten sonra eğer iki tarafta isterse evliliği sürdüreceklerdir.

3.Fatma Aliye'nin Romanlarında İdeal Aydın Tipi

Tanzimat Dönemi kadın yazarlarından Fatma Aliye'nin oluşturduğu ideal tipler, genelde kadın olmakla birlikte romanlarında birkaç ideal erkek tipine de rastlanır. Fatma Aliye'nin ideal kadın tiplerinden Fazıla'ya ve Sabahat'a eş olarak düşündüğü tipler de aydın tipine örnektir.

3.1.Fatma Aliye'nin Romanlarında Erkek Aydın Tipi

3.1.1. Şebib (Muhâdarât)

Muhâdarât romanının kahramanlarından Şebib, çok yakışıklı bir gençtir. Ticaretle uğraşarak zengin olmuştur. İyi bir eğitim almıştır ve Fransızca bilir. Çok çalışkan Şebib, işinden başka bir şey düşünmez. Annesinin kendisini evlendirme isteklerine rağmen buna yanaşmaz ve kadınlarla ilgilenmez. Onun hayatı işinden ibarettir. Ancak Fazıla'dan çok etkilenir ve ona sahip olmak ister. Bir köle olsa da, Fazıla gibi bir kadına sahip olmanın yolunun onunla evlenmekten geçtiğini anladığından çevrenin ayıplayacağını bilse de ona evlilik teklif eder.

Fazıla'nın red cevabı üzerine ölümü bile düşünür. Ancak her şeyini de Fazıla'ya bırakmayı planlar.

3.1.2. Mukaddem Bey (Muhâdarât)

Çocukluğundan beri Fazıla'ya âşık olan Mukaddem Bey de ideal aydın tipe örnek teşkil eder. O da Tanzimat romanlardaki gençlerin çoğu gibi babasız yetişmiştir. Ancak tam bir Osmanlı kadını olan annesi tarafından çok iyi bir şekilde eğitilmiştir. Hiçbir kötü alışkanlığı yoktur, çevresinde sevilir ve takdir edilir. Fransızca bilir, müzikten, edebiyattan anlar. Okumayı sever. Bu özellikleriyle o Ahmed Midhat'ın da ideal kahramanlarının bütün özelliklerine sahiptir. Ancak bir zaafi vardır. O da Fazıla'dır. Onunla evlenemeyeceğini anlayınca devrin aşk hastalığı olan vereme yakalanır. Fatma Aliye, erkek romancıların aşk konusunda, kadını zayıf bir varlık olarak çizmelerinin karşısında erkeği zaaf içinde gösterme yoluna gitmiştir. Fatma Aliye'nin erkek kahramanları aşkları yüzünden hastalanırken, kadın kahramanlarının hiç birinin aşk yüzünden zaafa düştüğü görülmez. Onlar kalplerine akıllarıyla istedikleri gibi yön verirler.

3.1.3. Nihat (Enîn)

Enîn romanının iyi yetişmiş iki kardeşinden biri olan Nihat da aydın tipin temsilcisidir. Tahsilini tamamıyla Avrupa'da yapar. Önce İsviçre, sonra da Paris'te okur. Madencilik, mühendislik eğitimi alır. Elektrik mühendisi olarak İstanbul'a döner. Sabahat'i çocukluğundan beri sevmektedir ancak bunu açık etmez. Sabahat ve Suat'ın nişanının bozulması üzerine para kazanmak ve Sabahat'e denk olmak için Amerika'ya gider.

Fatma Aliye'nin ideal erkek tipleri, alınabilecek en iyi eğitimi almış, yakışıklı, kadınlarla hiçbir macera yaşamamış ve eşine sonuna kadar sadık tiplerdir.

3.2. Fatma Aliye'nin Romanlarında Kadın Aydın Tipi

Dönemin sayılı kadın romancılarından Fatma Aliye'nin kadın aydın tipine yaklaşımı Ahmed Midhat ve dönemin diğer romancılarına göre farklıdır. Zira o, romanlarında iyi yetişmiş, terbiyeli güzel genç kızları; aynı zamanda ayakları üzerinde durabilen, toplumu değil de prensiplerini önemseyen ve erkeklere bağımlı olmayan bir yapıda oluşturmuştur. Onun Refet'i ve Sabahat'ı böyle tiplerdir.

Mübeccel Kızıltan, kendisi ile yapılan bir röportaj da Fatma Aliye'nin ilk romanında romantik, edilgen ve yaşama yenik düşen kadının, daha sonra yerine eğitim görmüş, meslek sahibi, kendine güvenen, mücadeleci bir kadın tipine bırakacağını ve Fatma Aliye'nin ideal kadın tipinin böyle olduğunu söyleyecektir (Canbaz, 2005:4-5).

Fatma Aliye'nin kendi yaşantısı düşünüldüğünde, Sabahat ve Fehame'nin yazardan izler taşıdığı görülür. Zira Fatma Aliye de eşinin okumasına ve yazmasına engel olması sebebiyle zor günler yaşar. İlme verdiği büyük değere rağmen kitaplarından uzak kalmak ona acı verir. Oysa o entelektüel yapısıyla mutluluğu ve huzuru ilim tahsil etmekte bulmaktadır. Fehame ve Sabahat da hayatlarındaki mutsuzluğu ilme yönelerek bertaraf etmeye çalışırlar.

3.2.1. Sabahat (Enîn)

Daha çocukluğunda olgun davranışlar sergileyen Enîn romanındaki Sabahat, zekâ ve anlayışıyla yaşlılarından farklıdır. Çok zengin bir kız olan Sabahat, anne ve babasını kaybettiğinden dayısının vasiliğinde yetişir. Çok iyi bir eğitim alır. Hocası Âlim Abdullah Efendi'den kavaid, belagat, mantık, fennî ve edebî ilimler, münazara, coğrafya, tarih, kozmografya, hikmet, kimya üzerine dersler alır. İngilizce ve Fransızca bilir. Çok iyi piyano çalar. Aldığı mükemmel eğitimin yanı sıra hem fizikî hem de ahlâkî açıdan çok güzeldir. Davranışlarında ölçülü, giyiminde şık ve sadedir. Üvey kardeşi Nebahat'ın kıskançlıklarına ve isteklerine sabırla muamele ederek ondan iyilik adına hiç bir şeyi esirgemez. Alacağı bütün kararları yengesine, üvey annesine ve dadısı Miss Mod'a danışır ve sonra karar verir, başına buyruk değildir.

Sabahat, evlilik ve aşk konusunda Fatma Aliye'nin diğer ideal kadınları gibi düşünür. O da evlilikten sadakat beklemektedir. Bütün aşkını evleneceği erkeğe adamıştır. Öncesinde kalbine sevmeye izin vermez. Dayısının oğlu Suat'ın evlilik teklifine de temkinli yaklaşır. Fikirlerini açıkladıktan sonra iyice düşünmesi için Suat'a süre verir. Zira Sabahat, aldatılması hâlinde asla o erkekle birlikte olamayacağını, kadınlık gururunu çiğnetmeyeceğini kendi kişilik özelliği olarak belirtmektedir. Onun arkadaşına söylediği şu sözler bu duruma açıklık getirmektedir: Emin ol ki servetim olmasaydı da benim kalbimi parçalayacak, kadınlık gururumu kıracak bir kocanın evindeki debdebe ve zenginliği terk eder hizmetkârlık bile yapardım. Benim mizacım böyledir (Fatma Aliye, 2005-a:15).

Suat'ın sadakat konusunda verdiği söz üzerine onunla nişanlanan Sabahat, ancak bu nişandan sonra Suat'ı sevmeye başlar. Çok sevdiği Suat'ın kendisini üvey kardeşi Nebahat ile aldatması üzerine de kadınlık gururu gereği nişanı atar. Zaten Fatma Aliye'nin romanlarında ideal kadın tipleri asla aşka tutulmaz ve yenilmezler. Sabahat, kendisini ilim yoluna adayarak teselli bulur.

3.2.2. Fehame (Enîn)

Fatma Aliye'nin Enîn romanındaki bir diğer aydın kadın da Fehame'dir. Çok güzel, zeki ve terbiyeli bir kız olan Fehame, ailesi ile beraber mutlu değildir. Çünkü ailesinden sevgi görmez. Annesinin bir kere bile kendisine sarıldığını hiç bilmez. Gösteriş düşkün annesi sayesinde eve eğitim için birçok hoca gelir. Aslında ağabeylerinin eğitimi için özen gösterilmektedir. Ancak onlar bu eğitimden bir şey elde edemezler. Fehame ise hocalarından en iyi şekilde faydalanır. Fransızca, İngilizce, Arapça öğrenir. Bir aile dostlarının gönderdiği Meydan Larousse setini ağabeyi yüzünden alamayınca çok üzülür. Sabahat'ın hediye ettiği ansiklopedi setine ise o kadar sevinir ki dünyalar onun olur. Hem piyano hem de ud çalan, el hünerine de sahip olan bütün bu yetenekleri ve mükemmel eğitimiyle aydın bir genç kız olan Fehame, onu kıskanan yengeleri ve sevmeyen ailesi sebebiyle mutsuzdur. Tek umudu kendisini anlayacak ve sevecek biriyle evlenmektir. Ancak bu da gerçekleşmez. O da mutluluğu arkadaşı Sabahat'la birlikte eğitim almakta bulur. Günlerini eğitimi derinleştirmek için çalışarak geçirir.

3.2.3.Fehame, Nebahat, İtimat, Sabahat ve Mehabe (Levayih-i Hayat)

Fatma Aliye'nin Levayih-i Hayat adlı romanının beş kadın kahramanı da ideal özelliklere sahiptirler. İyi eğitilmiş bu beş akraba kadını birbirbirlerine yazdıkları mektuplar vasıtasıyla tanırız. Aşk, evlilik, flört ve aldatılma gibi konular hakkında yazılan bu mektuplarda Fatma Aliye'nin diğer kadın kahramanlarının söylemlerini aynı biçimde görürüz. Birinci mektubun sahibi Fehame, evlilik öncesinde aşkın uygun olmadığı, kişinin evlendiği erkeği sevmesi gerektiği konusunda Sabahat ile aynı görüşleri paylaşır. Bunu da, Aşk ister bir hastalık olsun, ister bir çeşit cinnet olsun, öyle bir illet varsa ona yakalanmaktan sakınmalı. Ta ki bize sevebileceğimiz birini gösterecekleri zamana kadar. (Fatma Aliye, 2002:4) şeklinde ifade eder. Üçü evli olan bu beş kadının adları da yazarın diğer romanlarındaki kişilerin adlarıyla aynıdır: Fehame, Nebahat, İtimat, Sabahat ve Mehabe.

Sonuç

Tanzimat Fermanı'nın ilanı ile kesinlik ve hız kazanan modernleşme düşüncesine bağlı olarak Osmanlı toplumunun gündelik hayatının hemen her sahasında köklü bir değişim görülmeye başlanır. Sosyal hayattaki bu değişim edebiyata da yansır. O döneme kadar Türk edebiyatında görülmeyen gazete, tiyatro, roman ve hikâye gibi türler, Türk edebiyatı içerisinde yer edinmeye başlar. Halka daha çabuk

ulaşmayı sağlayan bu türler, dönem aydınlarının mesaj kaygılarıyla toplumun eğitilmesinde bir araç olarak kullanılırlar. Dönem yazarlarınca gazeteden sonra en çok tercih edilen edebî tür roman olmuştur. Her türlü kurguya müsait olan yapısı sayesinde roman, topluma yön vermek isteyen yazarlar için bulunmaz bir fırsattır. Kendisi Batılılaşma yolunda giden Tanzimat sanatçısı, idealindeki yeni modern toplumu romanlarının kurmaca dünyasında anlatır.

Çalışmada ele alınan Ahmed Midhat, Mizancı Murad ve Fatma Aliye'nin romanları ideal aydın tiplemesinin nitelik ve nicelik bakımından en karakteristik örneklerini ihtiva etmektedir. Bu ve benzeri romancıların kurguladıkları ideal aydın tipleri, uygun nitelikleri sayesinde Batılı olmalarına rağmen kendi değerlerine sahip çıkarlar ve bu yönleriyle topluma rol model olmaya hazır durumdadırlar.

Tanzimat romanlarında karakter niteliği taşıyan kahramanlarla çok fazla karşılaşılmaz; zira karakterin yapısı mesaj vermeye uygun değildir. Tipler ise, tek sesli bir yapıda, zaafardan soyutlanmış olarak görevlerini yerine getirirler. Bu görev yazarın doğrularını temsil etmektir. Olayın başından sonuna değişmeyen ve başka romanlarda da aynıyla kullanılabilen kahramanlar olan tipler, asıl amaçları sanat yapmak değil, halkı eğitmek olan dönem romancıları tarafından çok tercih edilmiştir. Ancak bu dönemde önemli olan sadece tip yaratmak değil yazarın amaçlarına hizmet eden olumlu tipler yaratmaktır. Dönem romancılarının ideallerine en uygun tip ise “aydın tipi” olmuştur. Bu tip, edebiyat tarihimizde ve sosyal hayatımızda görülen tiplerden çok farklıdır. Ayrıca Türk edebiyatında o döneme kadar görülen alp, gazi, veli, ahi gibi tipler önce gerçekte görülmüş sonra edebiyata yansımışken, aydın tipi önce edebî eserlerde doğmuş ve daha sonra gerçek dünyada yerini almıştır. Bu durumun en önemli sebeplerinden biri Batılılaşmanın devlet eliyle, tepeden inmeci bir anlayışla benimsenilmeye çalışılmasıdır.

Tanzimat romanlarında destan döneminin alp tipine de belli biçimlerde yer verilmiştir. Tanzimat sanatçıları bu medeniyeti kuran ve cihan hâkimiyetini amaçlayan alp tipinin o günün toplumunda belli bir tarih bilinci oluşturmasını ve ülkenin içinde bulunduğu zor günleri atlattırmasını bu vesileyle umut etmişlerdir. Ancak en büyük beklentileri aydın tipinin yaygınlaşması ve Osmanlıyı eski ihtişamlı günlerine kavuşturmasıdır. Bu sebeple aydın tipi ve onun tezahürleri olarak görülen tipler romanımızda yerini almıştır. Akla ve bilime önem veren, tenkitçi bir yaklaşımı olan bu tipin temsilcileri iyi bir eğitime sahip oldukları gibi kendilerini ilme ulaştıracak yabancı bir dili de çok iyi

öğrenmişlerdir.

Tanzimat döneminin önemli konularından biri aile ve evlilik kurumudur. Bu konuyu sıkça işleyen dönem yazarları, ideal aile için, ideal aydın tipinin temsilcisi olan kadın ve erkeği evlendirmişlerdir. Ancak ve ancak bu şekilde yeni bir neslin yetişebileceği düşünülmüştür. Ailenin kurulması aşamasında evliliğin tarafların rızasıyla gerçekleşmiş olmasını gerekli gören müellifler, geleneğe karşı çıkarak görücü usulü evliliğin yerine İslâm dinine de uygun ve eşlerin birbirini tanınmasını sağlayan çözümlerle kahramanlarını evlendirmişlerdir. Evlilik kurumunun meyvesi olan çocuğun eğitimi de dönemin en önemli konularındandır. Romancılarımızın idealize ettiği gençlerin yetişmelerine de ihtimam gösterdikleri görülmektedir. Geleceği kuracak olan ideal gençler, onlara saygı duyan, onları destekleyen ve eğitimleri için her türlü çabayı gösteren kişilerce yetiştirilmektedirler. Çocuğu eğiten her zaman anne ve/veya baba değildir, akrabaların, dadıların ve yabancı mürebbi veya mürebbiyelerin çocukların eğitiminde etkili oldukları görülür. Bu dönemde kadının eğitimi ve sosyal hayatta yer alması için de çaba gösterilmiştir.

Dönem romancılarının neredeyse tamamına yakını ideal kadın kahramanlara romanlarında yer vermişlerdir. Aydın tipinin temsilcisi olan kadınlar, ya eşleri ya babaları tarafından eğitilmişlerdir. Bu kadınların genelde iyi eş ve anne olmak üzere oluşturulduğu görülmektedir. Bu konuda farklı yaklaşıma sahip olan tek Tanzimat romancısı Fatma Aliye olmuştur. O, romanlarında sosyal hayatta yer alan, çalışan kadın tipine de yer vermiştir. Erkek yazarlar çocuğun eğitimi konusunda anneye pek güvenmezken Fatma Aliye tersi bir tutumla eserlerini kaleme almıştır. Erkek yazarların bu konudaki tutumu erkek merkezli bir toplumda yetişmiş olmalarından ve içinde yaşadıkları toplumun henüz kadının sosyal hayatta boy göstermesine hazır olmamasından kaynaklanmaktadır.

Dönem romancıları, toplumun değişmesi ve gelişmesi için çok çalışmak gerektiğini bildiklerinden, kahramanlarının günlerinin büyük bir bölümünü çalışmaya, öğrenmeye ayırmalarına özen göstermişlerdir. Ayrıca bu dönem romanlarında işlenen ideal tiplerin genelde orta sınıfa mensup kişilerden seçtikleri anlaşılmaktadır. Onlar, çok çalışmakla, eğitimlerini ve bilgi seviyelerini yükseltmekle hem maddi hem manevi açıdan zenginliğe kavuşurlar ve mutlu bir hayat sürerler.

Kaynakça

- Ahmed Midhat Efendi (1999). *Jön Türk*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Ahmed Midhat Efendi (2000-a). *Dünyaya İkinci Geliş Yahut İstanbul'da Neler Olmuş - Felâton Bey İle Râkım Efendi - Hüseyin Fellâh*, Ankara: TDK Yayınları.
- Ahmed Midhat Efendi (2000-b). *Henüz 17 Yaşında - Acâyib-i Âlem - Dürdane Hanım*, Ankara: TDK Yayınları.
- Ahmed Midhat Efendi (2000-c). *Karnaval - Vah*, Ankara: TDK Yayınları.
- Ahmed Midhat Efendi (2000-d). *Paris'te Bir Türk*, Ankara: TDK Yayınları.
- Ahmed Midhat Efendi (2000-e). *Yeryüzünde Bir Melek*, Ankara: TDK Yayınları.
- Ahmed Midhat Efendi (2002). *Arnavutlar Solyotlar - Demir Bey Yahut İnkişâf-ı Esrâr - Fennî Bir Roman Yahut Amerika Doktorları*, Ankara: TDK Yayınları.
- Ahmed Midhat Efendi (2003-a). *Eski Mektuplar - Altın Âşıklar - Mesâil-i Muğlâka - Jön Türk*, Ankara: TDK Yayınları.
- Ahmed Midhat Efendi (2003-b). *Haydut Montari - Diplomalı Kız - Gürcü Kızı Yahut İntikam - Rikalda Yahut Amerika'da Vahşet Âlemi*, Ankara: TDK Yayınları.
- Ahmed Midhat Efendi (2004-a). *Dürdâne Hanım*, İstanbul: Bordo Siyah Yayınları.
- Ahmed Midhat Efendi (2004-b). *Felâton Bey İle Râkım Efendi*, Ankara: Akçağ Yayınevi.
- AYDIN, A. (2004). *Namık Kemal ve Abdülhak Hamid'de Victor Hugo Etkileri*, İstanbul: Çantay Kitabevi.
- CANBAZ, F. (2005). *Fatma Aliye Hanım'ın Romanlarında Kadın Sorunu*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Bilkent Ün. Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enst. Ankara.
- ÇETİN, N. (2002). "Tanzimat Döneminde Türk Romanı (1860-1878)" *Hece Dergisi*, S. 65-66-67 (Türk Romanı Özel Sayısı), s. 21-33, İstanbul: Hece Yayınları.
- ER, M. H. (2000). *Tanzimat Devri Türk Romanında Kadın Kahramanlar*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Bşk. Yayınları.
- Fatma Aliye (2002). *Hayattan Sahneler (Levâiyih-i Hayât)*, İstanbul: Boğaziçi Ün. Yayınları.

- Fatma Aliye (2005-a). *Enîn*, İstanbul: Boğaziçi Üniv. Yayınları.
- Fatma Aliye (2005-b). *Muhâdarât*, İstanbul: Beyaz Balina Yayınları.
- Fatma Aliye (2005-c). *Udî*, İstanbul: Selis Kitaplar.
- Fatma Aliye. (2007). *Refet*, İstanbul: LM Yayınevi.
- KAPLAN, M. (1997-a). *Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar 1*, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- KAPLAN, M. (1997-b). *Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar 2*, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- KERMAN, Z. (1998). *Yeni Türk Edebiyatı İncelemeleri*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Mizancı Murad (1980), *Turfanda mı, Turfa mı?*, İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- MORAN, B. (2000). *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış I*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- OKAY, O. (1991). *Batı Medeniyeti Karşısında Ahmed Midhat Efendi*, İstanbul: MEB Yayınları.
- PARLA, J. (2014). *Babalar ve Oğullar. Tanzimat Romanının Epistemolojik Temelleri*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- ŞENGÜL, A. (2006). “Değişimin Öncüleri Model Şahıslar”, *Erdem Dergisi*, S. 44-45-46, s. 129-154, İstanbul.
- TANPINAR, A. H. (2000). *Edebiyat Üzerine Makaleler*, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- UÇ, H. (2002). “Türkiye’de Roman Eleştirisinin Dünü Bugünü ve Sorunları”, *Hece Dergisi*, S. 65-66-67 (Türk Romanı Özel Sayısı), s. 313-351, İstanbul.
- ZWEİG, S. (1995). *Üç Büyük Usta*, (çev. Ayda Yörükan), Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.